

PÁZMÁNY *1635*
— *a l a p i t v a*

Pázmány Law Working Papers

2021/15

Liktor Zoltán Attila:
**A Magyar Királyságért az oszmán
hódítás árnyékában folytatott
Habsburg-Jagelló párharc margójára**

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest
<http://www.plwp.eu>

A Magyar Királyságért az oszmán hódítás árnyékában folytatott Habsburg-Jagelló párharc margójára

*A bécsi kongresszus (1515) és a worms-i birodalmi gyűlés (1521) jelentősége a
Magyarországért folytatott küzdelemben*

LIKTOR Zoltán Attila* (PhD)

*„Vannak itt törökök, ránk csaphatnak mint a
hékák, bejönnek ide, nyakunkra ülnek, s ki
tudja meddig maradnak itt. És nem csak a
jelenünket és a jövőnket veszítjük el, még a
múltunkból is kiforgatnak. Ki lesz ezért
felelős?”*

(Ítélet c. film, 1970)

Bevezetés

„*Historia est magistra vitae*” – azaz a történelem az élet tanítómestere, a híres latin mondás arra akar ezzel utalni, hogy a múlt tanulmányozása a jövő alakítását segítheti. Habsburg Ottó főherceg (†2011) úgy kezdte nagy őséről, Habsburg V. Károly római császárról (1519–1558) írott könyvét, hogy „az utókornak a megelőző évszázadokról alkotott képe sosem marad állandó, hanem szinte szüntelen változásoknak van alávetve”.¹ Múlt ugyan csak egy van, de értelmezés számtalan, jelen tanulmány is csak egy közülük, amely a Magyarországért folytatott küzdelmet, és annak egy-egy állomását, a korabeli eseményeknek az összefüggéseit kívánja felvázolni. A magyar trónt a Habsburgok két szakaszban birtokolták, egy rövidebb ideig a 15. század közepe táján (1437–1457), illetve Mohácsot követően évszázadokon át (1526–1918). A dinasztianak a Magyar Királysággal ennél jóval hosszabb kapcsolata volt, a 13. század második felétől² egészen a második világháború végéig.³

Miközben a 15–16. század fordulóján a Jagellók uralta Közép-Európa (Magyar Királyság, Cseh Királyság, Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség) vállvetve azért küzd, hogy megállítsa a (nyugati) kereszténységet létében fenyegető oszmán hódítást, addig Habsburg I. Miksa uralkodása alatt a német birodalmi (császári) politika mindent megtesz, hogy egyenetlenséget szítson a térségben, megbontsa a Jagellók szoros kapcsolatát, leválassza egymásról azokat, felhasználva hozzá hol a moszkvai fejedelmeket, hol a Német Lovagrendet, hol pedig az oszmán fenyegetést. Miközben a magyarság – akkor már vagy másfélszáz esztendeje – arra áldozza vérének és minden erőforrását, hogy megvédje önmagát és az európai kereszténységet az oszmán hódítástól, addig a felemelkedő (nyugat-)európai fináncőke Mohács előtt kifosztja az országot. Európa erkölcsi válságba süllyedt a 16. század elején, Szent Péter trónján a nemzetközi bankárvilág egyik emblematikus alakja, Giovanni de’Medici herceg ült, a fiatal V. Károly császár pedig képtelen úrrá lenni a németországi eseményeken, és nem tudja megfékezni Luther Márton fellépésének következményét, a nyugati kereszténység szétszakadását. A bécsi kongresszus (1515) és a worms-i birodalmi gyűlés (1521) olyan

* Főtanácsadó, Kúria (Werbőczy Kutatóintézet), megbízott oktató, PPKE-JÁK (Jogtörténeti Tanszék).

¹ Habsburg Ottó: *V. Károly*. Budapest, Európa, 1994. 7.

² Fraknói Vilmos: *A Habsburg-ház első érintkezési Magyarországgal (1269–1274)*. Budapest, MTA, 1917.

³ 1926. évi XXII. tc. 12§: „A felsőháznak tagjai a Habsburg-Lotharingiai családnak azok a férfitagjai, akik a huszonnegyedik életévüket betöltötték és állandóan az ország területén laktak”.

geopolitikai és geostratégiai megállapodások, amelyek az egész közép-európai térség sorsát évszázadokra meghatározó „deal”-nek bizonyultak. A Habsburg-magyar, illetve a Habsburg-Jagelló kapcsolatok az elmúlt évtized(ek)ben a hazai és a nemzetközi történetírás kedvelt témái közé emelkedtek. Két adalék hozzá: „*The Jagiellonians: Dynasty, Memory and Identity in Central Europe*” (2013–2018) egy öt éves nemzetközi kutatási projekt volt,⁴ illetve a „*Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet*” elnevezésű, jelenleg zajló hazai program.⁵ A magyarországi Jagelló-időszak (1490–1526) az elmúlt évtizedekben jelentős átértékelésen ment keresztül, köszönhetően a szemléletváltásnak és a jelentős forrásfeltárásnak,⁶ ez jó alapját ad(hat)ná a hazai alkotmány- és jogtörténetírás Jagelló-korral kapcsolatos értékítéletének is.

Hogyan sikerült a német politikai-gazdasági intrikának megbontani a „*Jagelló-Európa*” természetes politikai-dinasztikus egységét? Mi a jelentősége a (császári) politikával összefonódó nemzetközi fináncióknak Magyarország Habsburgok számára történő megszerzésében? Hogyan lehetséges az, hogy a (nyugati irányban) még hódító politikát folytató Hunyadi Mátyást követően az ország egyre inkább teret veszített? Alkalmatlanok voltak a Jagellók az ország vezetésére? Vagy nem is rajtuk múlt az a folyamat, ami végül Mohácshoz vezetett? Mi változott meg az 1490-es évekhez képest az 1520-as évek elejére? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához először is meg kell értenünk a Magyar Királyság 15–16. századi politikai, katonai, pénzügyi és geostratégiai helyzetét, a körülötte lezajlott világpolitikai változásokat, folyamatokat, amelyek megértése nélkül nem tudunk reális képet kapni a középkori Magyar Királyság bukásának okairól. Jelen tanulmány tárgya tehát nem maguk a bécsi kongresszus vagy a német birodalmi gyűlés, hanem azoknak a jelentősége a Jagellók és a Habsburgok között a Magyarországért folytatott küzdelem folyamatában, mintegy kiemelkedő állomásai az évszázados Habsburg-Jagelló párharcnak, és mintegy „zárófelvonásai” a Mohácshoz vezető folyamatnak.

⁴ <https://www.jagiellonians.com/home>

⁵ <https://btk.mta.hu/hirek/1561-a-mohacs-1526-2026-rekonstrukcio-es-emlekezet-kutatasi-program-konyvek>

⁶ Martyn Rady: Rethinking of Jagello Hungary. *Central Europe* 3. (2005) 1. 3–18., Kubinyi András: A Jagelló-kori magyar állam. *Történelmi Szemle* XLVIII. (2006) 3-4. 287–307., Martyn Rady: Fiscal and military developments in Hungary during the Jagello period. *Chronica*. Annual of the Institute of History, University of Szeged, 2010. 86–99., C. Tóth Norbert: Az út Tatáig. Országgyűlések 1510-ben. In: László János (szerk.): *A diplomácia választóján. 500 éve volt Tatán országgyűlés*. Tata, Annales Tataienses VI. (2010) 1–20., Ferenc Dőry – Péter Banyó – Martyn Rady – János M. Bak (ed.): *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae Tomus IV. (1490–1526)*. Budapest, CEU, 2012., Horváth Richárd – Neumann Tibor: *Ecsedi Báthory István – Egy katonabáró életpályája (1458–1493)*. Budapest, MTA BTK, 2012., Oborni Teréz – Varga Szabolcs: A béke, mint a hatalmi propaganda eszköze Jagelló (II.) Ulászló és Szapolyai (I.) János uralkodása idején. In: Baráth Magdolna – Molnár Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Budapest-Győr, 2012. 251–282., Martyn Rady: *The laws and customs of Medieval Croatia and Slavonia*. London, UCL School of Slavonic and East European Studies, 2013., Mikó Gábor: Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból. Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy Hármaskönyvének elkészültéhez. *Történelmi Szemle* LVI. (2014) 3. 455–480., Máthé Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*, Budapest, Nemzeti Közszerzési és Tankönyvkiadó, 2014., Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Budapest, Pázmány Press, 2015., Martyn Rady: *Customary Law in Hungary. Courts, texts and the Tripartitum*. New York, Oxford University Press, 2015., C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás (szerk.): *Magyarország világi archontológiája (1458–1526) I. Főpapok és bárók*. Budapest, MTA BTK TTI, 2016., C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András (szerk.): *Magyarország világi archontológiája (1458–1526) II. A megyék*. Budapest, MTA BTK TTI, 2017., Neumann Tibor – C. Tóth Norbert – Pálosfalvi Tamás: Két évszázad a sztereotípiák fogságában. Helyzetkép a Jagelló-kor kutatásáról. In: Fodor Pál – Varga Szabolcs (szerk.): *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. Budapest, MTA BTK, 2019. 11–74.

I. Habsburgok, Jagellók és a Magyar Királyság a 15–16. században

Habár Magyarország a 16. század elején még mindig az egyik legnagyobb és legerősebb hatalom volt a korabeli Európában, jó másfélszáz esztendeje (élet-halál) harcot vívott az oszmán fenyegetéssel szemben. Éppen ezért a „kereszténység bástyájaként” emlegették, Werbőczy⁷ híres műveiben mint a rákosi végzés⁸ (1505) vagy éppen *Tripartitum*⁹ (1514) maga is így azonosította:

„A scytha népektől szakadt vagy származott magyarok ugyanis, elhagyván őshazájukat, a Dunán innen és túl elterülő felső Pannoniában telepedtek le és Attila vezérük alatt országuk határait messze mindenfelé kiterjesztvén, győzedelmes fegyvereikkel Német-, Olasz- és Spanyolországok határaiba nyomultak be. Végre Szent István királynak, mint valamely mennyből leereszkedett világító fénynek intézkedésére, miután ez babonás és pogány hitüket kiküszöbölte, a katolikus hitvallást fogadták be. És ezután (irígység nélkül legyen mondva) nem volt oly nép vagy nemzet, a mely a keresztyén köztársaság megvédése és tovább terjesztése mellett erősebben és állhatatosabban állott volna őrt, mint a magyar; a mely (hogy a régiebbeket ne is említsem) mintegy száznegyven éven át a rettenetes törökökkel szemben, hol támadva, hol védekezve, a mohamedán undokság egész vadsága ellen legnagyobb dicsőségére küzködvén, különféle kétes háborúkban soká és gyakran a legvérengzőbb csatákat vívta és a többi keresztyénséget (nehogy mintegy széttört gátakon túl terjedjen az ellenség dühe) vére hullásával, élte odaadásával és sebeivel biztosította és mentette, akkora vitézséggel és oly természeti erő kifejtéssel, hogy élete jobbadán fegyver alatt tölt el”.¹⁰

A 15. század jórészt a Jagellók és a Habsburgok között a Magyarországért folytatott küzdelemben telt el, amely a 16. század elejére is áthúzódott, a stratégiai elképzelésekről/érdekekről korábban már magam is írtam.¹¹ Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) örökébe veje, Habsburg Albert¹² lépett – személyében első ízben „egyesültek” a Magyar Királyság a Cseh Királyság és az osztrák örökös tartományok, ami Mohácsot követően egészen az első világháborúig megmaradt –, akit a magyar rendek királlyá választottak (1437), azonban nem sokkal később (1439) elhunyt, özvegye Luxemburgi Erzsébet pedig gyermeket várt. A rendek az ország vezetésére és megvédelmezésére alkalmas királyt kívántak, ennek Jagelló Ulászló lengyel-litván uralkodó (1434–1444) felelt meg leginkább. A Jagellók vezette Lengyel Királyság és Litván Nagyfejedelemség igen jelentős politikai és katonai erőt képviselt a 15–16.

⁷ Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1000–1526)*. Budapest, Franklin, 1899. [a továbbiakban: *CJH.*] 1514. évi 55. tc. „Továbbá, hogy a királyi felség az ő törvényes vagy bírói pecsétét jól érdemesült s a törvényekben s jogtudományban járatos világi személyre bizza”. Neumann Tibor: Werbőczy István származása és pályakezdése. In: Máthé Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó, 2014. 31–53.

⁸ Kubinyi András: Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittyai ideológia. *Századok* 140. (2006) 1. 361–374. 370. „a szöveg a magyar történelmi köztudat két alappilléreit emeli ki. Beszél arról, hogy az ország a kereszténység védőbástyája, valamint két helyen említi a szittyákat: az idegen királyok nem ismerték a szittyák erkölcsait és szokásait, akik az országot nagy vérvesztéssel megszerezték; a nagy magyar királyok pedig az egekig emelték a szittyai nép hírét. A szöveg mindkét említett eleme jelentős helyet foglalt el a korabeli magyar köztudatban”.

⁹ Werbőczy István: Hármaskönyv. In: Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici*. 1897. [a továbbiakban: *HK.*] Liktör Zoltán Attila: „Ülj törvényt, Werbőczy”: A *Tripartitum* a jogalkotás és jogalkalmazás tükrében. 500 éves a magyar nemesség „bibliája” – Gondolatok Werbőczy István szellemi hagyatékához. *Forum: Publicationes Doctorandorum juridicorum* 7. (2017) 143–161.

¹⁰ *HK. Praefatio auctoris* 5.

¹¹ Liktör Zoltán Attila: A farkashidai egyezés (1490) – Stratégiai mélység a közjog tükrében. Adalékok a Jagelló-Európa történetéhez. *Jog és állam* 22. (2018) 196–217.

¹² Liktör Zoltán Attila: Az első Habsburg-Magyarország (1437–1457) I. Célkeresztben Habsburg Albert dekrétuma (1439) és az annak vonzáskörében lévő gyakorlat. *Iustum Aequum Salutare* XIII. (2017) 4. 219–244.

században.¹³ Felmerült, hogy az özvegy királyné Ulászlóval frigyre léphetne, ha a születendő gyermek fiú lesz, akkor osztrák örökös tartományait megtarthatná, aminek biztosítására Ulászló is segítséget nyújtana. Erzsébet királyné fiút szült, és azonnal üzent a Krakóban tárgyaló magyar rendek után, hogy szakítsák félbe a tárgyalásokat Ulászlóval. Magyarországon erős volt a királyi hatalom, de erős volt a rendiség is,¹⁴ amit világosan mutat, hogy a magyar rendek Erzsébet akarata ellenére meghívták a trónra a Jagelló királyt, amit az özvegy királyné nem fogadott el, ezzel polgárháború vette kezdetét.¹⁵ Ulászlót a magyar országgyűlés királlyá választotta¹⁶ (1440) és bár úrrá tudott lenni a helyzeten, pár évvel később az oszmánokkal vívott várnai csatában – valószínűleg – életét veszítette (†1444), aminek következtében kiújult a polgárháború.¹⁷ Ugyan Hunyadi Jánost kormányzóvá (1446–1453) választotta az országgyűlés, aki sikerrel tudta megszervezni az ország védelmét,¹⁸ de a belpolitikai konfliktusokat képtelen volt megszüntetni.¹⁹ Hunyadi lemondásával egyidejűleg a budai országgyűlés elismerte Habsburg V. László (1440/1453–1457) jogát a magyar trónra (1453), akit sikerült kiszabadítani rokona, Habsburg Frigyes római császár (1440/1452–1493) felügyelete alól, aki azonban a fiatal uralkodó személyén keresztül továbbra is befolyást akart gyakorolni a magyarországi eseményekre.²⁰ Még ugyanabban az évben II. Mohamed szultán elfoglalta Konstantinápolyt, a kereszténység utolsó keleti bástyáját, aminek következtében az oszmán hódítás következő célja a Magyar Királyság védelmi rendszerének kulcsa, Nándorfehérvár lett. László király hírt kapva a várható oszmán támadásról Budáról sietősen Bécsbe távozott. Magyarország magára maradt, csak a Borgia pápa, III. Kalixtus (1455–1458) volt az aki érdemi segítséget küldött a védelmet szervező Hunyadinak.²¹ A Nándorfehérvárnál kivívott fényes magyar győzelem (1456) évtizedekre biztosította az ország déli védelmét, amelyet újabb hasonlóan jelentős kihívás majd csak 1521-ben ért. Hunyadi a győzelmet követő napokban elhunyt, nagyobb fiát, Lászlót a

¹³ Robert I. FROST: *The Oxford History of Poland-Lithuania I. The Making of the Polish-Lithuanian Union (1386-1569)*. Oxford University Press, 2015., Attila Bárány – Balázs Antal Bacsa (ed.): *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Debrecen, Kapitális, 2016., Natalia Nowakowska (ed.): *Remembering the Jagellonians*. Abingdon Oxon, Routledge, 2019.

¹⁴ C. Tóth Norbert: A „korai rendiség” és a „rendi állam” között – országgyűlések 1301–1440 között. In: Dobszay Tamás – H. Németh István – Pap József – Szijártó M. István (szerk.): *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*. Budapest–Eger, 2020. 9–23.

¹⁵ Pálosfalvi Tamás: Koronázástól koronázásig – A korona elrablása és hazatérése (1440–1464). In: Pálffy Géza (szerk.): *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Budapest, MTA BTK TTI, 2018. 125–166.

¹⁶ Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2020. 62.

¹⁷ Liktör Zoltán Attila: Az első Habsburg-Magyarország (1437–1457) II. Politikai földrengés – közjogi stabilitás (1440–1452). *Iustum Aequum Salutare* XIV. (2018) 1. 239–262.

¹⁸ Engel Pál: Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452). *Századok* 118. (1984) 974–997., Pálosfalvi Tamás: Az 1442. évi márciusi török hadjárat. Adalékok Hunyadi János első törökellenes harcaihoz. *Történelmi Szemle* 43. (2001) 1-2. 43–55.

¹⁹ Mályusz Elemér: A négy Tallóci fivér. *Történelmi Szemle* 23. (1980) 4. 531–576., Pálosfalvi Tamás: Cilleiek és Tallóciak: Küzdelem Szlavóniáért (1440–1448). *Századok* 134. (2000) 45–98., Pálosfalvi Tamás: A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444). *Századok* 137. (2003) 897–928., Pálosfalvi Tamás: A pozsonyi vár elfoglalása 1450-ben. In: *Várak, templomok, ispotályok*. Budapest, Argumentum, 2004. 197–220.

²⁰ Liktör Zoltán Attila: Az első Habsburg-Magyarország (1437–1457) III. Konzolidációs kísérlet – Habsburg (V.) László kormányzása (1453–1457). *Iustum Aequum Salutare* XIV. (2018) 2. 301–315.

²¹ E. Kovács Péter: A nándorfehérvári győzelem és Itália. *Történelmi Szemle* XLIX. (2007) 3. 315–325., Hegedűs András: „Isten segedelmével a török császárt a fent mondott várból kivetettük” Hunyadi János levele Szécsi Dénes esztergomi érsekhez a nándorfehérvári győzelemről. *Magyar Sion* 2. (2008) 1. 110–120.

király – nagybátyja, Cillei megölése miatt – kivégeztette,²² kisebb fiát, Mátyást – akit túszként hurcolt magával Prágába – pedig a budai országgyűlés királlyá választotta (1458) azt követően, hogy Csehországban a fiatal uralkodó váratlanul elhunyt (†1457).²³ Mátyás harminckét éves országglása (1458–1490) alatt egyszerre volt kénytelen harcolni az Oszmánok, a Habsburgok és a Jagellók ellen is.²⁴ Az oszmánok ellen európai támogatásra nem számíthatott az ország, bár Mátyás évtizedeken át próbált francia,²⁵ burgund,²⁶ angol²⁷ és itáliai²⁸ segítséget is szerezni. Belátva és elfogadva ezt a realitást, a magyar vezetés egyre kevésbé akart egyedül szembeszállni az oszmánokkal, aminek látványos megnyilvánulása, hogy végül békét kötöttek (1483) a Portával.²⁹ Mátyás – ellensúlyozandó Frigyesnek a magyarországi ügyekbe való avatkozását – a császár riválisát, Albert főherceget³⁰ (†1463) is támogatta egy, végül azonban egyezsége jutott vele.³¹ A megállapodás keretében Frigyes nyolcvanezer (!) forintért visszaadta a még Luxemburgi Erzsébet által évtizedekkel azelőtt (1440) ellopott, és neki nyolcezer (!) forintért zálogba adott Szent Koronát.³² Csak zárójelben érdemes itt megjegyezni, hogy Mátyás koronázási dekrétumában (1464) meg is alakította a koronaörseget, amit a rendek választottak, sőt a koronát is a rendek őrizetén hagyta.³³ Az 1463-as bécsújhelyi szerződés³⁴ szerint Hunyadi Mátyás fiúörökösök nélküli halála esetén Habsburg Frigyes római császár vagy örökösei kapták volna a magyar trónt azzal a megkötéssel, hogy Frigyes császár fiágán belül szabadon választhattak volna a magyar rendek:

²² Pálosfalvi Tamás: Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. *Századok* 149. (2015) 2. 383–441.

²³ David Papajik: V. László magyar és cseh király halálának oka. *Történelmi Szemle* LVIII. (2016) 1. 115–126.

²⁴ Frigyes és Mátyás között a magyar trónért (1459–1462), Mátyás és a Jagellók között a cseh (1468–1478) és a magyar trónért (1471–1474) amit az újabb osztrák-magyar háború követett (1477–1488).

²⁵ Györkös Attila: „Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe” Magyar-francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457–1490). *Világtörténet* 37. (2015) 1. 61–78.

²⁶ Bárány Attila: Mátyás nyugat-európai politikája: Burgundia. In: Bárány Attila – Kavecsánszki Máté – Pósn László – Takács Levente (szerk.): *Hunyadi Mátyás és kora*. Debrecen, MTA-Debreceni Egyetem Magyarország a középkori Európában Lendület kutatócsoport, 2019. 299–345.

²⁷ Bárány Attila: *Magyarország nyugati külpolitikája (1458–1526) Angol-magyar kapcsolatok Mátyás és a Jagellók korában*. Debrecen, 2014.

²⁸ Teke Zsuzsa: Az itáliai államok és Mátyás. In: Rázsó Gyula – Molnár V. László (szerk.): *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Budapest, 1990. 245–275., E. Kovács Péter: Corvin János házassága és a magyar diplomácia. *Századok* 137. (2003) 955–971., Péter E. Kovács: Magyarország és Nápoly politikai kapcsolatai a Mátyás-korban. In: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk.): *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Budapest, 2002. 229–248.

²⁹ Fenyvesi László: Magyar-török diplomáciai kapcsolatok Mátyás haláláig. *Hadtörténelmi közlemények* 103. (1990) 1. 74–99., Gyöngyössi Márton: „Egy vér folyik ereinkben” Ki volt II. Mehmed szultán édesanyja? *Turul* 87. (2014) 1. 14–19.

³⁰ Konstantin Moritz Ambrosius Langmaier: *Erzherzog Albrecht VI. von Österreich (1418–1463). Ein Fürst im Spannungsfeld von Dynastie, Regionen und Reich*. Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 38, Köln–Weimar–Wien, 2015.

³¹ Paul-Joachim Heinig: *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*. Bd. I–III. Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmmer, Regesta Imperii 17. Köln–Wien, 1997.

³² Pálosfalvi i. m. (2018) 159.

³³ *CJH*. 1464. évi II. tc. „mivel tudjuk Mi és tudják összes főpap uraink és báróink és az ország egész közönsége is tudja, hogy milyen módon és miképen jutott a szent korona, annak helytelen őrzése és gondozása miatt, ez országból idegen kézre. A mely idegen kézre kerüléssel ez az ország helyreépíthatatlan károkat, kimondhatatlan pusztításokat és sok viszontagságot szenvedett, és e korona csak nem régiben sok munka és fáradság után és nagy költséggel volt az országközönség pénzén visszaváltható: Mi tehát, tisztünknel fogva, a szent korona kellő megőrzése és megtartása céljából e helyen a főpap- és báró uraknak meg országunk nemeseinek közös megegyezésével és akaratából egy különben megszokott helyről és arra alkalmas személyekről kívánunk gondoskodni, nehogy (a mitől Isten őrizzen) a korona ismét ez országtól idegen kézre kerüljön”.

³⁴ Bariska István: *II. Pius és az 1463. évi békeszerződés*. *Vasi Szemle* 62. (2008) 4. 423–438.

„Ha a magyar királyi trón üresedésekor nem lennének a fent mondott Mátyás király urunk ágyékából származó törvényes fiúk vagy unokák, őcsászári felsége, vagy fia, akit erre kijelölt, és őfelsége elhunytá után az, akit fiaént hátrahagy, vagy ha több ilyen is lenne, az egyik azok közül akit ez az ország meg fog választani álljon királyként a magyar királyság élére az ország teljes támogatásával”.³⁵

Mátyás valóban törvényes örökös nélkül távozott (†1490) az élők sorából, aminek következtében kiújult a magyar koronáért folytatott küzdelem, különösen is a Habsburgok és a Jagellók között. A különböző elképzelések merőben eltértek egymástól, míg a Habsburgok egy koronás fő alatt kívánták egyesíteni a térség lehető legnagyobb részét, ezzel szemben a Jagellók dinasztikus unióban gondolkodtak. A magyar rendek pedig a lehető legszélesebb összefogásban voltak érdekeltek, amitől hathatós erőt és segítséget remélhettek az évtizedek folyamán egyre inkább veszélyesebbé váló oszmán fenyegetéssel szemben, amely biztosítékot és biztonságot a 15–16. század fordulóján egyértelműen a Jagellók vezette magyar-cseh-lengyel-litván dinasztikus unió jelentette. „A XV. századi Habsburg-uralom – Albert és V. László rövid uralma – még nem a Habsburg-hegemónián alapult. Uralmuk központja és székhelye Magyarországon volt, a magyar függetlenség elvesztése nélkül. Mátyás nyugati politikája – függetlenül szándékaitól és értékelésétől – kísérlet volt arra, hogy Magyarországot, Csehországot és Ausztriát, a későbbi Habsburg-birodalom fő összetevőit, magyar hegemónia alatt egyesítse. Ebből a szempontból nézve a Mátyás halála után Habsburg Miksa, Jagelló Ulászló és annak öccse, János Albert közti versengést a magyar trónért, Ulászló királlyá választása azt jelentette, hogy ekkor még a Habsburg-hegemóniának nem voltak meg a feltételei”.³⁶ Végül is nagylucsei Dóczy Orbán³⁷ egri püspök, kincstartó és nádori helytartó zsenialitásának köszönhetően Jagelló II. Ulászló (1471-től) cseh király – anyja Habsburg Erzsébet (†1505), Albert magyar király legidősebb leánya volt – került ki győztesen a választási kapmányból, aki a magyar rendek elképzelése szerint a lengyel-litván örökséget is átvette volna, így biztosítva a lehető legszélesebb összefogást az oszmán fenyegetéssel szemben. A választási harcban a Habsburgok – maga a 75 éves Frigyes császár is – beszálltak, „jogaiknak” azonban még a fegyverek árnyékában sem tudtak érvényt szerezni. Ennek oka részben Frigyes császár fél évszázados magyarellenes politikájának volt betudható, részben pedig a pénzhiánynak, aminek következtében fia, Miksa római király³⁸ magyarországi hadjárata (1491) totális kudarcba fulladt.³⁹ Ulászlónak nemcsak belső ellenfelekkel és a Habsburgokkal, de saját

³⁵ „Tabulae pacis & concordiae, inter Imp. Fridericum III. Mathiam Corvinum”, az egész szöveget közli Casparis Ursini Velii: *De Bello Pannonico Libri Decem*. 1762, 204–210. 208. „Quod vacante Regno Hungarie filiis seu nepotibus legitimis, ex prefati domini nostri Regis Mathie lumbis procreatis non exstantibus, sua Imperialis Maiestas aut filius sue Cesaree subli mitatis quem ad hoc deputandum duxerit & post sue Serenitatis de cessum filius eiusdem sue Maiestatis: quem reliquerit, aut si plures fuerint relictis, alter ex istis. quem Regnum ipsum preelegerit in Regem ipsi Regno Hungarie preficiatur cum plena eiusdem Regni administratione”.

³⁶ Hermann Zsuzsanna: *Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1961. 30.

³⁷ Sugár István: *Az egri püspökök története*. Eger, 1984. 186., Kubinyi András: A királyi tanács az 1490. évi interregnum idején. *Levéltári Közlemények* 48–49, 1978. 61–80.

³⁸ Susanne Wolf: *Die Doppelregierung Kaiser Friedrichs III. und König Maximilians (1486–1493)*. Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii 25. Köln–Weimar–Wien, 2005.

³⁹ Hermann Wiesflecker: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. Bd 1: Jugend, burgundisches Erbe und Römisches Königtum bis zur Alleinherrschaft (1459–1493)*. Wien und München, 1971., Kubinyi András: Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). *Történelmi Szemle* XXXIII. (1991) 1–2. 1–54., E. Kovács Péter: Miksa magyarországi hadjárata. *Történelmi Szemle* XXXVII. (1995) 1. 35–49.

apjával és öccseivel is szembe kellett szállnia, de a magyar trónt sikerült megtartania. A belső és külső ellenfelekkel egyidőben szembe nézni kényszerülő Ulászló – hogy szabaduljon az elképesztő nyomás alól – a Habsburgokkal végül Pozsonyban kötött (1491) egyezséget, amely a korábbi, bécsújhelyi megállapodáshoz hasonló megoldást tartalmazott:

*„Hogy ha Ulászló király úr saját ágyékából származó törvényes örökösök hátrahagyása nélkül halna meg, vagy úgy, hogy ilyeneket hátrahagy, de ezek tőlük származó örökösök nélkül távoznának el, ebben az esetben Miksa római királyt, vagy ha ő nem lenne életben, valakit a fiai közül, vagy ha ezek sem élnének, az ágyékukból egyenes ágon leszármazó fiú örököseik közül valakit, akit megválasztandónak tartana, törvényes és kétségbevonhatatlan királyuknak fogják elismerni, és minden nehézség nélkül megengedik neki, hogy az ország birtokbavételére megjelenjék, az ország birtokába beiktatják, és iránta mint királyuk és uruk iránt köteles engedelmességet tanúsítanak, erre a döntésükre pedig azon a gyűlésen a római király felé a fent mondott római király követeknek jelenlétében nyilvánosan és ünnepélyesen meg fognak esküdni”.*⁴⁰

Ennek a szerződésnek értelmében II. Ulászló lemondott Mátyás korábbi alsó-ausztriai⁴¹ hódításairól, cserében a Habsburgok elismerték jogát a magyar trónra azzal a záradékkal, hogy fiúörökös nélküli halála esetén Frigyes császár vagy fiági örökösei kapják a magyar trónt.⁴² Minthogy ezt az öröklési záradékot a magyar országgyűlés soha nem cikkelyezte be, az továbbra sem bírt közjogi erővel, sőt a rendek később a diétán (1498) – félreérthetetlenül Miksa római király korábbi magyarországi hadjárátára utalva – világossá is tették, hogy

*„ha ez az ország valamikor, Magyarország királyának örökösök nélkül való elhalálózása miatt, királyi méltóság nélkül találna lenni: az esetre, valahányszor az országlakosok közönsége új király választása végett összegyűlne, a külföldi követek közül (a minők az urak és a közönség eltántoritása céljából igen gyakran szoktak a királyok és fejedelmek részéről ide jönni) senkit sem szabad bebocsátani, hogy az új királyra nézve annál helyesebben lehessen intézkedni. Mert maguk az országlakosok fognak arról gondoskodni, hogy azt, a kit megválasztottak, tisztelettel behozzák”.*⁴³

Egyértelművé téve, hogy Magyarország választási monarchia, nem pedig az uralkodó(család) magántulajdona, amivel szabadon rendelkezhet, ahogyan azt Werbőczy a *Tripartitumban* egyértelműen írja: „a fejedelmet is csak nemesek választják”.⁴⁴ Ahogyan fentebb utaltam rá, Ulászlónak apjával és öccseivel is meg kellett küzdenie a magyar trónért, hiszen IV. Kázmér (1447–1492) eredeti elképzelése az volt, hogy Ulászló bírja Csehországot, János Albert uralja

⁴⁰ „Tabulae concordiae inter Fridericum III. Imp. & Maximilianum Romanorum & Hungariae Regem ab una; Vladislaum Hungariae & Bohemiae Regem atque Regnum Hungariae ab altera parte”, az egész szöveget közli Velius op. cit. 1762, 238–260. 246. „Si dominum Wladislaum Regem, liberis masculis, ex lumbis suis legitime procreatis, non relictis, aut eisdem relictis, & sine Heredibus descendentibus mortuis decedere contingat Quod in tali casu, ipsum Maximilianum Romanorum Regem, aut eo non existente, aliquem ex filiis suis, aut his non existentibus, eorum heredibus masculis, per lineam rectam ex lumbis eorum descendentibus, quem eligendum duxerint pro suo legitimo & indubitato Rege acceptabunt, ad possessionem Regni, absque omni difficultate venire permittent in possessionem Regni inducent, illi, vti Regi et domino suo, debita obsequia preilabunt hancque Sententiam, publice & Sollenniter in eadem congregacione, Romanorum Regi, in prefatorum Regis Romanorum Oratorum preferencia, iurabunt”.

⁴¹ Kubinyi András: Mátyás király ausztriai kormányzata. *Levéltári Közlemények* 63. (1992) 1-2. 111–121.

⁴² Hermann Wiesflecker: Das erste Ungarn-Unternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag (1490/91). *Südost-Forschungen* 18. (1959) 26–75., Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Első közlemény.) *Századok* 144. (2010) 2. 335–372., Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény.) *Századok* 145. (2011) 2. 293–347.

⁴³ *C.J.H.* 1498. évi XLV. tc.

⁴⁴ *HK.* I. 3. 7§.

Magyarországot, Zsigmond kapja Lengyelországot, Sándor pedig Litvániát. Ez azonban a magyar rendek elképzelésével ellentétes volt, mivel ők úgy számítottak 1490-ben, hogy Ulászló jogára alatt áll majd a négy ország.⁴⁵ Kázmér halála (†1492) után a Jagelló fivérek kibékültek, a lőcsei találkozón⁴⁶ (1494) pedig véd- és dacsövetséget kötöttek. Azt követően Ulászló stabilizálni tudta uralmát Magyarországon,⁴⁷ saját szavaival a *Tripartitum* jóváhagyásában:

*„És minekutána Isten kegyelméből mi ennek a nemes Magyarországnak királyi pálcáját és kormányát elnyertük és szent koronájával minket megkoronáztak, és miután ez országot hadműveleteink után, úgy az ellenség félelmétől, mint a belső zendülésektől megszabadítottuk, első és legfőbb gondunknak azt tekintők, hogy ezt az országot és a mi alattvalóinkat a belső béke és a törvények által erősebbé és állandóbbá tegyék. Ugyanazért a mi országunknak boldogságáról, csendességéről és szabadságáról ekképen hathatósan gondoskodni kívánván, úgy akkor, mint később, részint önszántunkból, részint pedig a mi híveink: a főpap és báró urak, a többi előkelők és nemesek kérésére és könyörgésére, több ízben különféle rendeleteket és statutumokat adtunk ki, habár az országnak már azelőtt is voltak bizonyos törvényei, a melyeket, minthogy írásba foglalva nem voltak, inkább szokásoknak nevezhettek”.*⁴⁸

A Jagellók Európa egyik legjelentősebb, legtehetségesebb, legambiciózusabb és legbefolyásosabb uralkodócsaládja volt. Magyarország a 15–16. század fordulóján a *Jagelló-Európa* részeként a lehető legjobb szövetség tagja volt, azok akik 1490-ben a Jagellók mellett tették le a garast jól döntöttek, ezt a következő évtizedek vissza is igazolták, hiszen a választás a háborúk végét és a békét hozta el az ország számára, a geopolitikai realitás csak jóval később változott meg, amit a 15. század végén nem lehetett előre látni. „1514–15-ig a Lengyelországgal való kapcsolat két irányú. Az egyik az uralkodó köröké, amely részben gazdasági kapcsolatban nyilvánult meg (ebben jelentős szerep jutott a Thurzók közvetítésének), másrészt abban az állandó törekvésben, hogy a törökkel szemben a két ország egységesen lépjen fel. A törökhöz küldött követek utasításait összehangolják, hogy a törökök előtt nyilvánvalóvá válják, milyen nagy egyetértés van közöttünk, és országaink között”.⁴⁹ A nemzetközi helyzet csak az 1520-as évekre változott meg alapvetően, hiszen gyakorlatilag a semmiből hirtelen felemelkedő két világbirodalom – az Oszmán és a (spanyol) Habsburg – szorításába került Magyarország, amellyel felborult a korábbi (közép-)európai egyensúly, és zárójelbe került a közép-európai magyar vezető szerep, amely a 15–16. század fordulóján még tény volt. Ennek a folyamatnak két kiemelkedő lenyomata a bécsi kongresszus (1515) és a worms-i birodalmi gyűlés (1521), amely ezt a változást volt hivatva „lekövetni” és amely a Jagellók részéről kísérlet volt arra, hogy a keletről (délről) és nyugatról egyszerre érkező elképesztő nyomást nyugati oldalról megszüntesse, továbbá, hogy az Oszmánokkal szemben valóban érdemi segítséget szerezzen.

⁴⁵ Neumann Tibor: A kassai hadjárat. II. Ulászló zsoldosserege és a lengyelek elleni harc (1490–1491). In: Pószán László – Veszprémy László (szerk.): *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század)*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016. 363–397.

⁴⁶ Divéky Adorján: *Az 1494. évi lőcsei fejedelmi kongresszus*. Lőcse, 1913., Divéky Adorján: *Újabb elmélet az 1494. évi lőcsei fejedelmi kongresszusról. Századok* 54. (1920) 371–379.

⁴⁷ Fedeles Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2012., Neumann Tibor: II. Ulászló király délvidéki utazásai (1494–1496). *Bácsország* 68. (2014) 49–56.

⁴⁸ *HK. Approbatio* 13.

⁴⁹ Hermann i. m. (1961) 31.

II. Magyarország katonai és pénzügyi helyzete a 16. század első két évtizedében

Annak ellenére, hogy a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom között béke volt, amelyet számos alkalommal meghosszabbítottak, a déli végvárrendszer folytonos nyomás alatt állt, amely jelentős katonai és pénzügyi ráfordítást igényelt. Az ország törvényei és szokásai szerint a védelem kötelezettsége megoszlott az uralkodó és a rendek között, a Jagelló-korban már részletesen rendezte az országgyűlés (1498) a kérdést.⁵⁰ Eger bíboros-püspöke és Heves vármegye örökös főispánja, Ippolito d'Este herceg a bácsi országgyűlésen (1518) száz nehéz lovas, kétszáz könnyű lovas és háromszáz gyalogos katonasággal jelent meg, tekintettel Jajca előző évi oszmán ostromára.⁵¹ A Magyar Királyság katonai potenciálja az 1520-as években huszonötezer ember volt, ami körülbelül fele-fele arányban a király és a rendek között oszlott meg.⁵² Miközben a magyar királyok és a magyar rendek a vérüket ontották Magyarország és az egész keresztény Európa védelméért – a mohácsi csatában⁵³ (1526) életét veszítte II. Lajos király, mindkét érsek, öt püspök, tizenhat báró a húszezer mártír hős között – addig a felemelkedő (nyugat-)európai fináncióke – különösen a Fugger bankárcsalád⁵⁴ – totálisan kifosztotta az országot. Magyarország ősi szokásjoga és régi törvényei – mint II. András Aranybullája⁵⁵ (1222) vagy éppenséggel Habsburg Albert⁵⁶ (1439) és Jagelló II. Ulászló dekrétumai⁵⁷ (1492) – a századok tapasztalatával felvértezve – az ország érdekét védve elejét próbálták venni a külföldi idegen kalandorok visszaéléseinek. Az augsburgi Fuggerek – mint idegenek – éppen ezért hazai partnerrel való társulásra szorultak Magyarországon. Nem véletlen, hogy a híres *Gemeine Ungarische Handel* vagy másként *Fugger–Thurzó Társaság* – az első kapitalista vállalat az egész világon – hamarosan meg is alakult bethlenfalvi Thurzó János és Fugger Jakab közreműködésével.⁵⁸ Kölcsönösen rászorultak egymásra, hiszen

⁵⁰ *CJH*. 1498. évi XX., XXI., XXII. tc.

⁵¹ Kristóf Ilona: Egy nádorválasztás margójára. (Estei Hippolit 1517–20 közötti politikai szereplésének kérdései). *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae* XLIII. (2015) 175–185. 183.

⁵² B. Szabó János: A Magyar Királyság hadszerkezete és hadserege (1490–1526). In: B. Szabó János – Fodor Pál (szerk.): *Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában*. Budapest, MTA BTK, 2019. 67–92. 76.

⁵³ B. Szabó János: *A mohácsi csata*. Budapest, Corvina, 2011.

⁵⁴ Mark Häberlein: *Die Fugger: Geschichte einer Augsburger Familie (1367–1650)*. Kohlhammer, 2006., Mark Häberlein: *The Fuggers of Augsburg. Pursuing Wealth and Honor in Renaissance Germany*. University of Virginia Press, 2012.

⁵⁵ *CJH*. 1222. évi XI. tc. „Ha vendégek, tudni mint jámborok, jönnének az országba, ország tanácsa nélkül méltóságra ne jussanak”, XXVI. tc. „Továbbá, birtokot az országon kívül való embernek ne adjanak. Ha valamelyest adtak vagy eladtak, azt a haza fiai válthassák meg”.

⁵⁶ *CJH*. 1439. évi V. tc. „országunkban idegen és külső embereknek bármily nemzetségük és nyelvük legyenek is, nem fogunk tisztségeket adni. És várakat, erősségeket, határokat, birtokokat, hivatalokat, nagyobb egyházi javadalmakat, báróságokat, ispánságokat és akármilyen egyházi vagy világi méltóságokat sem fogunk, akár ideiglenesen, akár állandóan, külföldieknek vagy idegeneknek adományozni, hanem csakis magyar embereknek”, VI. tc. „a harminczadokról, kamaranyereségről, bányákról, bányajövedelmekről, pénzverésről, kamarákról és bármiféle tisztségekről, bérbeadás útján vagy másképen bármilyen módon, a megállapodott szokás értelmében, szintén csak Magyarország koronájának alávetett, arra alkalmas emberek és nem külföldiek részére legyen szabad rendelkezési jogunk”.

⁵⁷ *CJH*. 1492. évi VIII. tc. „Az erdélyi vajdaságot, a székely és temesi ispánságot, a szlaven-, dalmát- és horvátországi, valamint a szörényi, nándorfehérvári és jajcai bánóságokat meg más véghelyeket és végvárakat, ugy szintén a királyi városokat a királyi felség ne adja és adományozza tisztségül másnak mint magyaroknak, még pedig csak jól érdemesülteknek”, IX. tc. „A birtokok és birtokjogok nem idegenek, hanem az ország jól érdemesült és Magyarország koronájának alá vetett lakosai részére adományozandók, érdemeikhez és szolgálataikhoz képest”.

⁵⁸ 1497-ben házassággal erősítették meg az üzleti kapcsolatot, Thurzó György feleségül vette Fugger Annát, 1513-ban Fugger Rajmund lépett házasságra Thurzó Katalinnal, lásd: Pálffy Géza: A Thurzó család a Magyar Királyság

Fuggernek volt elég tőkéje, Thurzónak pedig tudása és honossága Magyarországon,⁵⁹ jól mutatja a nyomulást, hogy a magyarországi arany-, ezüst-, és rézbányák döntő többsége az 1490-es évek végére a Fugger-Thurzó vállalatnál volt lekötve zálogban.⁶⁰

Wenzel Gusztáv végzett hiánypótló forráskutatást a Fuggerek augsburgi családi levéltárában a 19. század végén, a társaság – saját adatai tanúsága szerint – két millió „tisza profitot” realizált Magyarországon 1495 és 1519 között,⁶¹ ami a teljes magyar kincstári jövedelem 22–25%-át jelentette ugyanezen időszak alatt.⁶² Habár a magyar országgyűlés tudatában volt a nyilvánvaló kifosztásnak – az 1498-as dekrétum szövege már egyértelműen a Fugger-Thurzó társaságra utal⁶³ – fellépései rendre eredménytelenek maradtak.⁶⁴ A 15–16. század fordulójára a Fuggerek befolyása kétségtelenné vált a legfontosabb európai udvarokban, a Habsburgok (I. Miksa csakúgy mint később unokája, V. Károly császár is) a bankárcsalád legfőbb adója maradt, a Fuggereknek Spanyolországban és Portugáliában – a globális kereskedelem kialakulásában tevékenyen résztvevő országokban – játszott meghatározó szerepét a nemzetközi történetírás

arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata família Magyarországon. *Történelmi Szemle* LIII. (2011) 1. 63–84.

⁵⁹ Tózsza-Rigó Attila: A Fugger-Thurzó együttműködés első szakasza az 1490-es években. In: Bárány Attila – Kavacsánszki Máté – Pósnán László – Takács Levente (szerk.): *Hunyadi Mátyás és kora*. Debrecen, Kapitális, 2019. 169–178. 177.

⁶⁰ Wenzel Gusztáv: *A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében*. Budapest, MTA, 1882. 19.

⁶¹ Wenzel i. m. (1882) 39–41. „A Fugger-ház augsburgi levéltárában őrzött igen részletes számadásokat átvizsgálván, azt találta, hogy 1495–1504. az eladott réz összesen 190,000 mázsát tett, melyekből a Fuggerek részére 133,450 mázsa, a Thurzók részére pedig 56,550 mázsa esett. Az igen nevezetes beruházások és költségek levonása után ebből mindenik félnek tiszta nyeresége külön-külön 119,500 rajnai forint volt. Ehhez járult 1338 mázsa sárga réz, és 54,774 márka ezüst, amely utóbbi 323,503 magyar forintot jövedelmezett. Az e mellett fennmaradt készlet, s a kint levő aktív követelések pedig 242,000 magyar arany forintot tettek. Az 1504–1507. évekről a részletes számadások hiányoznak, az üzlet eredménye azonban tudatik, e három év alatt mindenik fél számára 238,474 rajnai forintnyi tiszta nyereség volt”. [...] „Az 1507–1510. években összesen 67,500 mázsa réz adatott el, a miből 56,600 mázsa a Fuggerekre esett, és csak 10,900 a Thurzókra: tiszta nyeresége pedig mindenik félnek külön csak 142,000 rajnai forint volt. [...] A tiszta nyereség 1510–1519. években mindenik félre nézve 179,170 rajnai forintra rúgott”.

⁶² Az évi jövedelmet 250 és 350 ezer forint közé teszi jelenleg a történetírás. Draskóczy István: A királyi jövedelmek a 16. század elején Magyarországon: Szempontok bányászatunk és külkereskedelmünk történetéhez. In: Manhercz Orsolya (szerk.): *Historia critica: tanulmányok az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történelmi intézetéből*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 75–92. 76.

⁶³ *CJH*. 1498. évi XXXII. tc. „se valamely harminczados, se bármely más rendü és állásu ember ne merjen örökös hűtlenség vétkének a büntetése alatt méneknak és kanczáknak külföldre szállítása, avagy olvasztott aranynak és ezüstnek kivitele czéljából bármely külföldiekkal valami keresett szín alatt társaságot alakítani vagy kötni”.

⁶⁴ *CJH*. 1492. évi XXXII. tc. „Mivel vannak ebben az országban némely üzérkedők és más különféle nemzetiségű emberek, a kik az ország vagyonát tulságosan kimeritik, a mennyiben ez ország kincset, tudniillik az aranyat és ezüstöt az országból kiviszik és az országot attól megfosztják: Azért tehát, hogy a mondott ország közhasznáról és közönséges javáról gondoskodjunk, az összes főpap urak bárók és országglakosok közös tanácsával és elhatározásával rendeltük: hogy csak megolvasztott, de arany- vagy ezüst pénzzé még nem alakított aranyat és ezüstöt az országból, bármely okból senkinek sem szabad s egyáltalán senki se merjen kivinni, bármily rendü, nemzetiségű vagy állásu ember legyen az”. *CJH*. 1498. évi XXXI. tc. Ezen felül bármely rendü és állásu ember se merjen olvasztott aranyat és ezüstöt, hacsak pénzzé nincs alakítva, ez országból bármi okból kivinni. Hogyha pedig az előrebocsátottaknak vagy az előrebocsátottak valamelyikének ellenére bárki is másként merne cselekedni és mások ezen rajta kaphatnák; akkor álljon ezeknek teljes hatalmában az ilyen áthágónak minden aranyát és ezüstjét, ugy szintén marháit, nyájait és bármely áruit elvenni és azon felül azt, a ki az aranyat és ezüstöt ki akarja vinni, elfogni. A mely elvett aranynak és ezüstnek, meg dolgoknak két részét a királyi felségnek tartozzanak átszolgáltatni, harmadik részét pedig fáradságuk fejében tartsák meg”. *CJH*. 1518. évi XIII. tc. „az aranyat és ezüstöt az országból kivinni nem szabad, erről a decretum világosan rendelkezik, ennél fogva az ott megállapított szabályt e részben meg kell tartani”.

már korábban kutatta.⁶⁵ „A birtokeladások, zálogosítások, kölcsönök végigkísérik a Habsburg uralkodó egész pályafutását. Ezek azonban a pénzszükséglet kielégítésének olyan módját jelentik, mely önmagában hordja a pénzügyi helyzet fokozódó romlását. A kölcsönök, zálogosítások, eladások révén az uralkodói jövedelmek egyre csökkennek, tehát mind nagyobb szükség lesz ezekre a pénzszerzési forrásokra. A ráutaltság pedig fokozza az uralkodónak hitelezőivel szembeni függőségbe kerülését”.⁶⁶ Ez a folyamat a Jagellók esetében is megfigyelhető, bár annak mértéke nagyságrendekkel elmaradt a császár eladósodása mögött, a közép-európai Fugger-Thurzó kapcsolatokkal újabban már a hazai történetírás is foglalkozik.⁶⁷ Az adósok listáján a Jagellók is előkelő helyet foglaltak el, a katasztrofális magyarországi pénzviszonyok – ami részben a déli végvárrendszer fenntartásának, részben pedig a nemzetközi fináncstőke fosztogatásának következménye volt – arra kényszerítették a Jagelló királyainkat, hogy sorra elzálogosítsák a koronajavakat, habár a rendek az országgyűlésen (1514) az uralkodó segítségére sietve, fékezni próbálták ezt a tendenciát:

„Mindenki előtt teljesen tudva van, hogy mekkora bajok és gyakori veszélyek származtak és háromlottak a királyi felség és az egész ország ügyeire abból, hogy a királyi szent korona valóságos és igaz jövedelmeit eddigelé különböző emberek részére lekötötték s időlegesen elidegenítették. Hogy tehát azokat eltávolítsuk és a királyi felség curiáját és ügyeit illő állapotukba hozzuk és állítsuk vissza, mindenek előtt határoztuk: hogy a királyi felség összes jövedelmeit, tudniillik a harminczadokat és huszadokat, valamint a bányákat és minden sókamarát, arany és ezüst bányákat meg a királyi városokat tényleg vissza kell adni; és számadástétel után, ha a királyi felség valakinek valamely összeggel még adósa volna, azt ezekből a jövedelmekből idővel fizesse meg”.⁶⁸

Az országgyűlés tehát eltiltotta a királyt attól, hogy a koronajóságokat a Királyi Tanács tudta és hozzájárulása nélkül elzálogosítsa⁶⁹ – ne feledjük, a tanácsban nemcsak a főpapok és a bárók, de nemesség képviselői is ott ültek⁷⁰ –, tételesen felsorolva azokat.⁷¹ „A Fugger-Thurzó

⁶⁵ Jules Humbert: *L'occupation allemande du Vénézuéla au XVIe siècle, période dite des Welser (1528–1556)*. Bordeaux, Feret & fils; Paris, A. Fontemoing, 1905., Juan Friede: *Los Welser en la conquista de Venezuela*. Caracas, Ediciones Edime, 1961., Marcel Oeben: *Die Geldallianz – Habsburger und Fugger um die Wende des 16. Jahrhunderts*. Grin Verlag, 2004., Andrea Benesch – Annalena Willer: *Die Fugger. Die deutschen Medici?: Ein Vergleich der Kaufmannsgeschlechter der Fugger und der Medici*. Grin Verlag, 2017., Hermann Kellenbenz: *Los Fugger en España y Portugal hasta 1560*. Junta de Castilla y Leon, Celesa, 2000., Helmut Strauss: *Die Venezuela-Verträge der Welser und das Chile-Unternehmen der Fugger – Pläne Oberdeutscher Handelshäuser in Übersee*. GRIN Publishing, 2007.

⁶⁶ Hermann i. m. (1961) 12.

⁶⁷ Tózsá-Rigó Attila: Az állami és az üzleti szféra összefonódása a kora újkori gazdasági rendszerben. *Századok* 149. (2015) 4. 1–38., Tózsá-Rigó Attila: Magyarország a (közép-)európai gazdasági rendszerben. *Árkádia*. Történelmi és történelem-szaktudományi folyóirat. VI. (2015) 1. 3–11., Tózsá-Rigó Attila: Kapitalista vállalkozói társaságok a késő középkorban és a kora újkor első felében (Különös tekintettel a délnémet kereskedelmi tőke működési mechanizmusára). *Történelmi Szemle* LV. (2013) 1. 23–54.

⁶⁸ *CJH*. 1514 évi I. tc.

⁶⁹ *CJH*. 1514. évi II. tc. „Ezután pedig a királyi felség az ő királyi jövedelmeit melléje rendelt tanácsának beleegyezése és elhatározása nélkül, akármilyen sürgős szükség esetében se zálogítsa el bárkinek. Az uzsorást ezen felül annak a jövedelemnek vagy királyi városnak a becsüjében kell elmarasztalni”.

⁷⁰ *CJH*. 1498. évi VII. tc. „Hogy a királyi felség olyan ügyek alkalmából, melyek az egész országot közösen látszanak érdekelni és illetni, a fentebb említett tizenhat nemes közül mindenkor nyolczat bocsásson be a tanácsba. A mely nemesek szigoru hit alatt tartozzanak megesküdni, hogy a tanácsban hűségesen és titoktartás mellett, valamint ez ország közjávára és hasznára fognak mindent megbeszélni és tárgyalni”. Kubinyi András: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. In: H. Balázs Éva – Maksay Ferenc – Fügedi Erik (szerk.): *Mályusz Elemér Emlékkönyv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 257–268.

⁷¹ *CJH*. 1514. évi III. tc. „a nyolcz szabad város, tudniillik: Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron, Ó-Buda, Esztergom, Székesfehérvár, Lőcse, Szokolca, Szeben és Szeged. Továbbá a kunok

vállalkozás közvetlenül is a támadások keresztútjába került. A Fuggerek és Thurzók magyarországi működése és ennek szoros kapcsolata az uralkodói pénzviszonyokkal, akárcsak Ausztriában, Magyarországon is kiváltotta a különböző társadalmi rétegek – köztük a nemességnek és a bányavárosok polgárainak – tiltakozását. Még hevesebb és közvetlenebb támadások érték a társaságot a legközvetlenebbül érdekeltek, a bányavárosok részéről. [...] Valószínűleg a parasztháború után kialakult helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy 1515 elején az udvar vizsgálatot indított a bányavárosok és Thurzó György közti viszály ügyében.⁷² Pár évvel később (1518) megismételték⁷³ a korábbi diétán hozott rendelkezést, annak érdemi fogantatja azonban nem lett. A Fuggerek – köszönhetően az udvari befolyásuknak – bethlenfalvi Thurzó Elek lévén akkor a kincstartó – elérték (1523) a bányaszektorban lévő szigorú szabályok fellazítását (lényegében deregulációt), ami akkor Wenzel Gusztáv szavaival „egyértelműen a Fugger-Thurzó cég érdekeire tekintettel állapított meg”.⁷⁴ A kifosztás immáron korlátok nélkül folyt tovább, egészen addig, amíg a Werbőczy István nádor vezette kormányzat a Fuggereket – legnagyobb helyi riválisuk, a spanyol földről elűzött és Magyarországon menedékre lelt Fortunatus (Szerencsés) Imre javaslatára és sürgetésére⁷⁵ – ki nem űzte (1525) Magyarországról:

„a Fuggerek és az összes külső nemzetbeliek, kik az ország kincseit nyilván kimerítik és kiviszik, ez országból azonnal kitiltandók és kiküldendők, és helyökbe magyarokat kell tenni. Mindazonáltal, ha az idegen nemzetbeliek, bármilyen nyelvűek is, ő felségeiknek és ennek az országnak szolgálni akarnak, szokott zsoldért szabadon jöjjenek be és fogadják fel őket. De az ország végvidékein magyarok módjára kell szolgálniok és katonáskodniok”.⁷⁶

A Fuggerek válaszul azonnal pénzügyi blokáddal helyezték Magyarországot, 535 ezer forint értékben – jóval több, mint egy egész esztendő kincstári jövedelme (!) – követeltek az elszemvedett károokért és veszteségekért kártérítést a magyar királytól, az ország legnagyobb szükségének óráján. Óriási káosz uralkodott a belpolitikában, a diétán úgy határoztak, hogy a „császári és velencei követeket is ki kell küldeni az országból”.⁷⁷ Miközben a Magyar Királyság élet-halál harcra készül az Oszmán Birodalom támadásával szemben, az európai uralkodók – élén V. Károly császárral és a Medici pápával – fenyegető leveleket, követeket

és jászok megannyian. Ugyiszintén: Visegrád a két szigettel, ugymint a Visegrád alatt egészen Megyerig elnyúló Chepel és Kos nevű szigetekkel. Azonfelül: Körmöcz, Besztercebánya, Zólyom, a többi bányavárosokkal. És Nagybánya meg Huszth vára az öt várossal és a sóbányákkal. Ezenkívül Magyar- és Szlavonországek összes harminczadai és az azokban levő minden sókamara. Nemkülönben Munkács és Diósgyőr várai. Továbbá Erdélyben: a királyi szászok, minden bánya és sókamara, és ezeknek a bányáknak a helyei Kolozsvár várossal. És minden huszad és szászad meg ötvened, melyeket ugyancsak az erdélyi részekben szoktak szedni. Aztán az ugyanott létező és fekvő Görgény, Törcs és Déva várak”.

⁷² Hermann i. m. (1961) 57.

⁷³ *CJH*. 1518. évi (bácsi) VII. tc.

⁷⁴ *CJH*. 1523. évi XXXIX. tc. „Hogy arany és ezüst bőven legyen: engedje meg a királyi felség, hogy az arany- és ezüst-, valamint a réz és más érczbányákat mindenki szabadon mivelje. És azok mivelésére idegen országokból is hívasson be munkásokat és bányászokat és ezt nyilvános rendeletben tétesse közhirré. És aztán méltóztassék úgy azokat, mint a mostaniakat az ő régi szabadságaikban megtartani és minden megtámadó ellenében megvédeni”.

⁷⁵ Komoróczy Géza: *„Nekem itt zsidónak kell lenni” – Források és dokumentumok (965–2012) A zsidók története Magyarországon I-II. kötetéhez*. Pozsony, Kalligram, 2013. 144. „Imre zsidó – hogy a köznemesek szája előtt elhúzza a mézesmadzagot – az országgyűlés nyílt ülésén a bányavárosok nagy gazdagságáról szónokolt, s arról, hogy azokat el kell venni a Fuggerektől”.

⁷⁶ *CJH*. 1525. évi IV. tc.

⁷⁷ *CJH*. 1525. évi IV. tc.

küldenek Budára II. Lajos királyhoz a Fuggerek érdekében,⁷⁸ ezek nyomására a magyar király megegyezni kényszerült a bankházzal (1526) a rézbányák újabb tizenöt évi bérletét illetően, amit immáron – a Thurzók kihagyásával – kizárólag a Fuggerek szereztek meg.⁷⁹ A még azon a nyáron bekövetkező mohácsi katasztrófát követően a bankház követeléseit a magyar trónra megválasztott Habsburg Ferdinánd főherceg – V. Károly császár öccse – még magyarországi tartózkodása (1528) során elismerte.⁸⁰ Beszédes, hogy a Fuggerek „tisztá profitként” még 1526 és 1539 között is egymillió-háromszázezer forintot könyvelhettek el Magyarországról,⁸¹ a királyi kincstári jövedelmek tetemes részét.⁸² Csak zárójelben érdemes megjegyezni, hogy az osztrák örökös tartományokban is „egyre élesebben vetődtek fel azok a panaszok, melyek az uralkodó pénzügyeinek kuszáltságával és ennek következményeivel voltak kapcsolatosak. Szinte egyformán hangoztak el a különböző tartományi gyűléseken a pénz romlása, a kereskedőtársaságok, a „külföldi” kereskedők elleni kifakadások. [...] Az 1509-i salzburgi gyűlésen csakúgy tiltakoztak a pénz romlása, a kereskedőtársaságok működése ellen, mint az 1515-i bécsi gyűlésen, ahol a stájer, a karintiai és a krajnai küldöttek követelték a pénzviszonyok rendezését, a kereskedőtársaságok felosztatását. Az 1518-i innsbrucki gyűlésen – ez volt az összes ausztriai tartomány küldötteinek első közös gyűlése – jelentős helyet foglalt el a panasz a pénz romlása, a nagy kereskedőtársaságok ellen. Követelték, hogy a császár vegye vissza az ezüstöt és a rezet a kereskedőtársaságtól, akik azt a császári felség jelentékeny kárára és a maguk hasznára s hallatlan előnyére hosszú évek óta birtokolják, és amiért a császári felségnek csekély aranyat és pénzt, valamint rossz posztót és selyemárut adnak, ráadásul magas áron, háromszoros haszon mellett”.⁸³ „Az 1525-i parasztháború radikális szárnyánál, de különösen a tiroli parasztfelkelésben nagy szerepet játszottak a „monopóliumok”, melyeknek az élelmiszerek drágulását tulajdonították. A merani artikulásokban név szerint említik ezeket: első helyen a Fuggereket, mellettük a Höchstettereket és Welsereket”.⁸⁴ Miközben Magyarország az európai finánciókével küszködött, a különböző európai hatalmak, a császár, Velence vagy a pápa anélkül, hogy érdemi pénzügyi vagy katonai segínyt adtak volna, rendre arra sarkallták/uszították a magyar uralkodókat, hogy üzenjenek hadat a Portának. Az alapvető dilemmát az jelentette, hogy a magyar politika azon félelemtől hajtva nem mert lépni az oszmánok ellen, hogy nem kap (időben) kellő segítséget nyugatról, a nyugat pedig sokszor arra hivatkozva nem küldött (időben) segítséget, hogy a magyarok fegyverszünetet vagy békét kötnek a Portával, e kettő egymást folyamatosan erősítő és gátló folyamat volt egyszerre. A pápai-magyar kapcsolatok a Hunyadi- és a Jagelló-korban a magyar diplomácia fókuszában volt, különös tekintettel az oszmán fenyegetésre.⁸⁵ A pápaválasztás (1513) jó lehetőség lett

⁷⁸ Wenzel i. m. (1882) 31.

⁷⁹ A szerződés teljes szövegét lásd: Hatvani Mihály: *Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria I: Okmánytár a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból*. Pest, 1857. 27–31.

⁸⁰ Wenzel i. m. (1882) 33.

⁸¹ Wenzel i. m. (1882) 49.

⁸² Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. *Történelmi Szemle* 45. (2003) 61–92., Kenyeres István – Pálffy Géza: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság had- és pénzügyigazgatásának fejlődése a 16–17. században. *Századok* 152. (2018) 5. 1033–1076.

⁸³ Hermann i. m. (1961) 18.

⁸⁴ Hermann i. m. (1961) 22.

⁸⁵ Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szentszékkal. A konstanzi zsinattól a mohácsi vészig*. Budapest, Szent István Társulat, 1902., Tusor Péter: Magyarország bíboros protektorátusa a 15–17. században. *Egyháztörténelmi Szemle* XIX. (2018) 4. 3–21., Fedeles Tamás: Budáról Rómába. A Magyar

volna a magyar kormányzatnak arra, hogy európai segítséget szerezzen az Oszmánok ellen, azonban az itáliai bíborosok döntésének – részben Habsburg Miksa császár és a Fuggerek befolyásának – következtében a firenzei bankárdinasztia fejét, Giovanni de' Medici herceg pápaságát választották a Jagelló fivérek jelöltjének számító erdődi Bakócz Tamáséval szemben.⁸⁶ A Fuggerek szoros viszonyt tartottak a Habsburg-adminisztrációval de „nem kevésbé kiterjedt kapcsolatok fűzték Fugger Jakabot – a pápa bankárját – az egyházi főtisztviselőkhöz. Legekleatásabb példa erre Melchior von Meckau, brixeni püspök, aki de facto a Fugger-társaság tagja volt. Az általa a Fuggereknél elhelyezett összeg messze felülmúlta az eredeti Fugger-vagyont, és nagy szerepet játszott a Fugger-vállalkozás kibontakozásában, különösen a magyar réz megszerzésében”.⁸⁷ Bakócz megjelenését egyértelműen „hun veszedelemként” értékelték Rómában, beszédes, hogy Rafaello híres festménye „*Incontro di Leone Magno con Attila*” 1513–14 táján készült, az éppen a (X.) Leó nevet felvevő Medici pápa (1513–1521) megrendelésére. Bakócz pápasága alapvetően veszélyeztette volna a Fugger-Medici üzletet, Bakócz lehető legrövidebb időn belül történő eltávolítása Rómából elemi érdeke volt a bankházaknak. „A római pápák magyarországi pénzeiket kiválólág a Fuggerek által láttatták el. Ide tartoztak főképpen azon összegek, amelyeket a törökök ellen segélypénzül küldtek, vagy saját ügyeikben itt fizettek, valamint a Magyarországból Rómába küldendő pénzösszegek stb”.⁸⁸ Az esztergomi érsek a pápa által kibocsátott keresztes hadra felhívó bullával tért vissza Budára, amely a magyar vezetésnek nagy segítség lett volna az akkorra már gyakorlatilag a fenntarthatóság végső határára érő védelem számára. Ulászló 1514 márciusára országgyűlést hívott egybe, hogy ott döntsenek a keresztes hadról, ami meg is történt, minden valószínűséggel nyomásgyakorlás céljával a Porta irányába.⁸⁹ Bakócz egy végvári nemest, makfalvi Dósa Györgyöt bízta meg a szervezéssel, hogy a kereszt alá gyülekező sereget vigye Temesvárra, ecsedi Báthory István főkapitány segítségére. Az újabb kutatások szerint a teljes keresztes had – amelyben számosan voltak nemesek is – nem érte el a tízezer főt. Időközben a magyar kormányzat már tárgyalásokba bocsátkozott a Portával, így a hadjárat, mielőtt még elindították volna, értelmét veszítette.⁹⁰ Az ország különböző szegleteiből a kereszt alá gyülekezők azonban már nem akartak lemondani a részvétellel járó előnyökről, sokan pedig a

Királyság szentszéki diplomáciai képviselőjének jellemzői a késő középkorban (1458–1526). In: Barabás Gábor – Csibi Norbert (szerk.): *Pontes A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve 4*. Pécs, 2021. 164–193.

⁸⁶ Aloys Schulte: *Die Fugger im Rom, 1495–1523. Mit Studien zur Geschichte des kirchlichen Finanzwesens jener Zeit*. Leipzig, Duncker & Humblot, 1904.; Christopher Hare: *Maximilian the dreamer (1459–1519)*. New York, 1913. 166–167. „Very dear and much beloved daughter ... we send to-morrow Monsieur de Gurce, bishop, to Rome to the Pope to find some way in which we can agree with him to take us a coadjutor, in order that after his death we may be assured of having the Papacy, and become a priest and after that a saint, so that it will be a necessity that after my death you will be constrained to adore me, which will be much glory for me. ... I am sending a post to the King of Aragon to beg that he will help us to arrive at this. ... I begin also to work upon the Cardinals, with whom two or three hundred thousand ducats will do me good service. ... I beg you to keep this matter entirely secret, although I fear that in a few days all the world will have to know it, for it is not possible to work so great a matter secretly, with so many people working . . . and so much money ... I commend you to God. „, Written by the hand of your good father Maximilianus, future Pope...”, Fraknói Vilmos: *Erdődi Bakócz Tamás élete*. Budapest, Méhner Vilmos kiadása, 1889. 131.

⁸⁷ Hermann i. m. (1961) 16.

⁸⁸ Wenzel i. m. (1882) 22.

⁸⁹ C. Tóth Norbert: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikátörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015. 31–79. 62.

⁹⁰ Nógrády Árpád: Az „elakadt fejlődés”. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015. 11–29.

személyes egyéni sérelmeiket emlegették fel. A hadjárat lemondása olaj volt a tűzre, a keresztetek eltértek eredeti céljuktól, és nyílt lázadásba csaptak át, kőrösszei Csáky Miklós csanádi püspök-főispánt és telegdi Telegdy István korábbi kincstartót karóba húzták Dósa emberei.⁹¹ A Dósa-féle felkelés korántsem volt a társadalmat átfogó mozgalom, az ország lakosságának egy százaléka sem vett benne részt, az országnak pedig csak egy kis részét érintette. A lázadás átmeneti sikerét az tette mindössze lehetővé, hogy a Tiszántúl és Erdély vármegyéinek nemesi seregei Szapolyai János erdélyi vajdával (1510–1526) a bulgáriai hadjáraton vettek részt, a lázadók tehát nem ütköztek érdemi ellenállásba ott, amerre jártak abban az országrészben.⁹²

Miközben II. Ulászló a valaha volt legnagyobb lázadással volt kénytelen szembenézni Magyarországon, addig riválisa, Habsburg Miksa császár a moszkvai nagyfejedelemmel fogott össze a lengyel-litván uralkodó elleni hadviselésében. „E felfogás szerint az a széleskörű Lengyelország-ellenes koalíció, mely 1513–1514-ben kezdett kialakulni és Lengyelország számára veszélyessé válni, Miksa diplomáciai remekműve volt. E koalíció, ha teljes valósággá vált volna, gyűrűként fogta volna közre Lengyelországot, a Habsburg császár, a moszkvai nagyfejedelem, a Lovagrend, a lovagrenddel szomszédos német fejedelmek és a dán király részvételével. Célja pedig – az előbbi felfogás szerint – Miksa magyarországi uralmának biztosítása lett volna, amelyet Zsigmondnak Szapolyai Borbálával kötött házasságával veszélyeztetve látott”.⁹³ A Habsburg császár célja egyértelműen a Jagelló fivérek egységének megtörése volt.⁹⁴

Zsigmond – még herceg korában – éveket töltött Budán Ulászló udvarában,⁹⁵ a magyar-lengyel kapcsolatok megerősítésének tudhatjuk be azt, hogy Zsigmond felesége Szapolyai Borbála, János vajda testvére lett,⁹⁶ a Szapolyaiak erre az időszakra a legvagyonosabb, legbefolyásosabb bárói családdá váltak Magyarországon.⁹⁷ A Jagellók minden irányban védekezni voltak kénytelenek ekkor, az Oszmán Birodalom, a Habsburgok, a Német Lovagrend, a moszkvai

⁹¹ Márki Sándor: *Dósa György (1470–1514)*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1913., C. Tóth Norbert: Az apátfalvi-nagylaki csata. A kereszties főszereg útja Pesttől Nagylakig. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztiesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015. 81–101.

⁹² Neumann Tibor: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztiesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015. 103–154.

⁹³ Hermann i. m. (1961) 47–53.

⁹⁴ Pósn László: A magyarországi Jagellók és a Német Lovagrend Brandenbúrgi Albert nagymester idején (1511–1525). *Századok* 150. (2016) 2. 387–405. 394. „Mivel Zsigmond lengyel király továbbra is megkérdőjelezte a Habsburgok örökösödési jogát a magyar és a cseh koronákra, a császár határozottan Lengyelország ellenes álláspontot képviselt, aminek egyértelmű bizonyosságát is adta. 1513. június 6-án újból birodalmi átok alá helyezte a lengyel koronához, de ugyanakkor a Hanza szövetséghez is tartozó Elbing és Danzig városokat. Ezzel együtt meg kívánta újítani III. Vaszilij moszkvai nagyfejedelemmel azt a szövetséget, amit még 1490-ben kötött annak apjával, III. Ivánnal. Ennek egyértelműen Lengyelország ellenes tartalma volt. Az 1513. augusztus 11-én írt levelében Miksa arról tájékoztatta a nagymestert, hogy Georg Schnitzenpaumer személyében követet küld Moszkvába. Közölte, hogy Moszkvával, Dániával, Szászországgal, Brandenbúrggal és a Német Lovagrenddel (azaz Kelet-Poroszországgal) nagy szövetséget akar létrehozni a lengyel-litván állammal szemben”.

⁹⁵ Rábai Krisztina: *Jagelló Zsigmond herceg udvarának számadáskönyve (1504–1507)*. Szeged, Quintus Kiadó, 2014.

⁹⁶ Rekettyés Mária: *Adalékok Szapolyai Borbála lengyel királyné trónrajutásának előzményeihez és uralkodásához*. Miskolc, 2004. 119–135.

⁹⁷ Neumann Tibor: „Szinte királyi ház”. A Szapolyai-család reprezentációja, cím- és címerhasználat Mohács előtt. In: Fodor Pál – Varga Szabolcs (szerk.): *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet) Budapest, 2020. 47–72.

nagyfejedelem és a krími tatárok összehangolt támadásaival szemben. „A birodalom fejedelmei közül szoros kapcsolatok fűzték mind a császárhoz, mind a Fuggerekhez a Hohenzollern családot, az ansbachi örgrófokat. A család egyik tagja Albert mainzi érsek, a Fuggerek segítségével nyerte el 1514-ben a mainzi érsekség megtartása mellett a magdeburgi érsekséget. Másik tagjának, a Lovagrend nagymesterének, Albertnek, szintén kapcsolata volt a Fuggerekkel, nemkülönben Brandenburi Kázmérnak, aki a császár tanácsosaként és egyik fő hadvezéréként működött”.⁹⁸ Zsigmond király az oroszok ellen tizenhétézer, a német lovagokkal szemben tizenhatezer katonát tartott fegyverben ezekben az években.⁹⁹ A kiélezett, minden irányból érkező nyomás csökkentése érdekében – nyilvánvalóan nem látván más kiutat – a Jagelló fivérek egyezkedésbe kezdtek Habsburg Miksa császárral annak Magyar- és Csehországra vonatkozó igényével kapcsolatban. A Fuggerek ugyancsak nyomás alá helyezték a császárt, hogy mielőbb egyezzen meg a Jagellókkal, mivel „Magyarországon nem a gazdasági konkurencia, hanem a politikai támadások jelentették a fő veszélyt a Fuggerek számára. Ilyen veszélyes helyzet alakult ki az 1514. évi parasztháború után az uralkodó körök hatalmának megingásával kapcsolatban”.¹⁰⁰ A Dósa-felkelés után a rendek és a király által közösen alkotott törvénykönyv alapvetően sértette a bankház érdekeit, amint azt már fentebb idéztem.¹⁰¹ Csak zárójelben kell megjegyezni, hogy 1515 tavaszán „Belső-Ausztriában (Krajna, Karintia, Stájerország) tört ki parasztháború, több helyen a bányamunkások részvételével. E felkelésben a pénz értéktelenedésére közvetlenül a stájer parasztok Gonobiztban benyújtott panasziratának egy pontja utal. Annál nagyobb helyet kapott a robotterhek megnövekedése elleni tiltakozás. A földesuraknak az a törekvése, hogy ismét visszatérjenek a természetbeni szolgáltatások követelésére – egyéb okai mellett – ugyancsak kapcsolatban volt a pénz értéktelenedésével”.¹⁰² Az akkori ausztriai parasztfelkelésnek esetleges magyar vonatkozásait, kapcsolódásait újabban már a hazai történetírás is felvetette.¹⁰³ Az eredetileg Budára majd később Pozsonyba tervezett, de Miksa betegségére hivatkozva végül Bécsbe áthelyezett kongresszuson (1515) megállapodtak a Lengyelország és a Német Lovagrend között fennálló *status quo*ban, illetve abban, hogy a császár a kettejük közötti viszonyba nem avatkozik be (többé), cserében Zsigmond elismerte a Habsburgok magyar- és cseh trónigényét.¹⁰⁴ „Fugger Jakab személyes

⁹⁸ Hermann i. m. (1961) 17.

⁹⁹ Szokola László: A lengyel-litván államszövetség hadszervezete és hadseregei 1501–1531. In: B. Szabó János – Fodor Pál (szerk.): *Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában.* Budapest, MTA BTK, 2019. 51–66. 55.

¹⁰⁰ Hermann i. m. (1961) 56.

¹⁰¹ Pósnán i. m. (2016) . 395. „a Német Lovagrend pedig császári és birodalmi fejedelmi támogatással a háta mögött továbbra sem mutatott hajlandóságot az 1466. évi béke elfogadására, a lengyel udvarban egyre inkább kezdtek hajlani arra, hogy tárgyalásokat kezdjenek Miksával. A császár figyelmét és erőit alapvetően az itáliai háború kötötte le, s mivel keleten nem sok reményt lehetett fűzni az oroszok gyors sikeréhez, szintén kész volt tárgyalóasztalhoz ülni, hogy Magyarországon és Csehországban érvényesíthesse érdekeit. A Habsburgok magyarországi helyzetének megszilárdítása a Fuggerek számára is fontossá vált, mert itteni érdekeiket veszélybe sodorták az 1514. évi országgyűlési végzések. Miksának csak azzal a feltétellel folyósították az itáliai háborúhoz szükséges pénzt, ha tárgyalóasztalhoz ül a lengyelországi Jagellókkal”.

¹⁰² Hermann i. m. (1961) 23.

¹⁰³ Péterfi Bence: Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború és magyarországi kapcsolatai. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról.* Budapest, MTA BTK TTI, 2015. 333–363.

¹⁰⁴ Pósnán i. m. (2016) 396. „A pozsonyi egyeztetések után került sor 1515 nyarán a bécsi tárgyalásokra. A július 22-én aláírt megállapodásban Miksa és Zsigmond kölcsönösen jelentős engedményeket tettek eddigi politikájukhoz képest. A császár elismerte az 1466. évi toruni békét és az abból következő status quót. A lovagrend és Lengyelország közötti vitás ügyekben egyfajta „oltalmazói jogot” kapott a Német Lovagrend felett, ami azt is

gazdasági érdekeltségének jele, hogy maga is részt vett a bécsi kongresszuson, noha egyébként ritkán mozdult csak el Augsburgból. De nemcsak a fáradságot, a pénzt sem sajnálta annak sikerétől. Közvetlen és közvetett módon legnagyobb részt ő finanszírozta a kongresszust”.¹⁰⁵ Habár a Pozsonyban folytatott előzetes tárgyalásokon a felek megállapodtak a Miksa unokái (Ferdinánd és Mária) és Ulászló gyermekei (Anna és Lajos) közötti kettős frigyben,¹⁰⁶ a „július 22-én megkötött végleges szerződésben már vagylagosan mindkét unoka szerepelt. Károly abban az esetben, ha felbomla a francia király lányával, Reneével kötött házassági szerződése. Az Anna jegyese kérdésében uralkodó bizonytalanságnak az a magyarázata, hogy a császár egyik unokájával sem rendelkezik szabadon. Károly röviddel előbb teljes mértékben a flandriai tanácsosok hatalmába került. Ferdinándot viszont másik nagyapja, aragóniai Ferdinánd tartotta hatalmában, és az ő politikai kombinációit szolgálta”.¹⁰⁷ Szimbolikus, hogy a szerződésben kölcsönösen kétszázezer-kétszázezer magyar forint (*Ducenta Milia florenorum hungaricalium Dotis*) hozományt kötöttek ki.¹⁰⁸ Miksa még az Aranygyapjas rendet is megígérte Lajosnak és Zsigmondnak.¹⁰⁹ A lengyel király még azon év vége felé megözvegyült Szapolyai Borbálától, Miksa császár pedig mindent megtett annak érdekében, hogy Zsigmond következő hitvese az ő érdekköréből kerüljön ki, három jelöltet is ajánlott, unokáját Habsburg Eleonóra főhercegnőt, özvegy menyét, Johanna kasztíliai királynőt, illetve sógornőjét, Bona Sforza hercegnőt. Zsigmond végül Bona Sforza hercegnőt választotta, a menyegzőre Krakkóban került sor (1518) a következő évben pedig megkapta az Aranygyapjas rendet is.¹¹⁰ Ezek a lépések a két dinasztia közötti megbékélés szimbólumai voltak,¹¹¹ bár a stratégiai érdekellentétek a valóságban továbbra is fennmaradtak a Habsburgok és a Jagellók között. Miksa császár házasságpolitikájának¹¹² köszönhetően fia, Fülöp főherceg¹¹³ megörökölte (1482) Burgundiát (Németalföldet), majd Johanna kasztíliai infánsnővel kötött házassága¹¹⁴ (1495) révén unokája, Habsburg Károly főherceg-infáns a Katolikus Királyok örökébe is

jelentette, hogy a nagymester a jövőben nem folytathat önálló diplomáciai tárgyalásokat, csak a császáron keresztül; ugyanakkor ezzel fenntartotta a lovagrendi területek Birodalomhoz tartozásának elvét, s ezzel együtt annak a lehetőségét, hogy a nagymesternek mégse kelljen hűségesküt tenni a lengyel király előtt. A bécsi szerződésben Zsigmond elismerte a Habsburgok jogát a magyar és a cseh koronára, és ezzel együtt a lengyel befolyás végét s a császári befolyás kizárólagosságát Ulászló országaiban. A Habsburg–Jagelló szerződést az 1506. évi megállapodás szerinti kettős házasságkötéssel erősítették meg”.

¹⁰⁵ Hermann i. m. (1961) 53.

¹⁰⁶ István Tringli: Der weg des ungarischen hofs zur doppelheirat 1515. In: István Tringli – Bogusław Dybaś (Hg.): *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, Budapest, 2019. 235–260.

¹⁰⁷ Hermann i. m. (1961) 29.

¹⁰⁸ *Monumenta Hungariae...* op. cit. (1857) 57.

¹⁰⁹ Julian de Pinedo y Salazar: *Historia de la insigne orden del toyson de oro*. Madrid, 1787. 159.

¹¹⁰ Pinedo y Salazar op. cit. (1787) 173.

¹¹¹ Jacek Wijaczka: Jagiellonen und Habsburger – Rivalität um Dominanz in Mittel- und Osteuropa im 15. und 16. Jahrhundert. In: István Tringli – Bogusław Dybaś (Hg.): *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, Budapest, 2019. 261–292.

¹¹² Hermann Wiesflecker: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. Bd 4: Gründung des habsburgischen Weltreiches. Lebensabend und Tod. 1508–1519*. Wien und München, 1981.

¹¹³ Hermann Wiesflecker: König Philipps I. Tod in Burgos (1506). Eine Krise der habsburgisch-spanischen Weltmachtsbildung. *Römische Historische Mitteilungen*. 18. (1976) 87–94.

¹¹⁴ Hermann Wiesflecker: Maximilian I. und die habsburgisch-spanischen Bündnis- und Heiratsverträge von 1495/96. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 57. (1959) 1–52.

léphetett, és bár anyja, Johanna királynő¹¹⁵ (†1555) nevében eredetileg csak kormányzó lett volna a Katolikus Királyok végakarata¹¹⁶ szerint, a császár, a pápa és más európai hatalmak nyomásának¹¹⁷ engedve azonban a Cortes társuralkodónak ismerte el (1518) a Németalföldön született és nevelkedett főherceget.¹¹⁸ A rendek Károly uralmával szemben már a kezdetektől fogva erős ellenérzéssel voltak, nem a személyét utasították el, hanem a kormányzati stílusát, az idegenek (burgundiak) magas méltóságokba emelését – például Guillermo de Croÿ toledói érsekké történő kinevezése – a kasztíliai nemességgel szemben, a burgund etikett és az idegen udvari szokások behozatalát,¹¹⁹ holott Izabella királynő végrendeletében (1504) kifejezetten kikötötte, hogy született kasztíliaiak jussanak csak birtokhoz vagy méltóságra.¹²⁰ Amikor feleskették Károlyt társuralkodónak (1518), számos konkrét és általános kérést is támasztottak felé; így többek között azt, hogy tartsa meg az ország jogait és a rendek kiváltságait, tanuljon meg spanyolul,¹²¹ bocsássa el az idegeneket a tisztségekből, méltóságot, birtokot idegeneknek ne adjon, tartsa tiszteletben az anyját, Johanna királynőt, tiltsa el a lovak és a nemesfémek kivitelét Kasztíliából, ne zálogosítsa el a koronajavakat, illetve, minél előbb nősüljön meg, Ferdinánd főherceg-infáns pedig addig ne távozzon az országból, amíg ő házasságot nem köt vagy utóda nem születik.¹²² Károly nem teljesítette maradéktalanul ezeket a kéréseket, a rendek a *Comuneros*-felkelés¹²³ (1520–1521) bukásával viszont totális vereséget szenvedtek, amivel

¹¹⁵ Bethany Aram: La reina Juana entre Trastámaras y Austrias. In: [José Manuel Nieto Soria – María Victoria López-Cordón Cortezo](#) (ed.): *Gobernar en tiempos de crisis: las quiebras dinásticas en el ámbito hispánico 1250–1808*. Madrid, Sílex, 2008. 31–44.

¹¹⁶ José Manuel Calderón Ortega: El proceso de redacción del último testamento de Fernando el Católico el 22 de enero de 1516. In: *IX Encuentros de estudios comarcales. V Centenario de la muerte del Rey Fernando El Católico (1516–2016)*. Madrigalejo, 7 y 8 de octubre de 2016. 29–52. 50.

¹¹⁷ Aram op. cit. (2008) 40. „El caso de Carlos I era distinto, ya que legalizó su reinado en las Cortes de 1518–1519 antes de lograr legitimarse en el ejercicio del poder. La legitimidad de derecho de Carlos como sucesor de su madre era incuestionable. Resultó más controvertida la edad con que podía „regir y gobernar” los reinos de su madre según la carta patente de la reina Isabel – por lo menos veinte años. El choque principal, sin embargo, fue que el heredero de dieciséis años pretendía titularse rey y no solamente gobernador y administrador de los reinos de su madre, a partir de la muerte de Fernando”.

¹¹⁸ Geoffrey Parker: *Carlos V – Una nueva vida del emperador*. Madrid, Planeta, 2019.

¹¹⁹ José Eloy Hortal Muñoz – Félix Labrador Arroyo: *La Casa de Borgoña: la Casa del rey de España*. Leuven University Press, Leuven, 2014.

¹²⁰ Parker op. cit. (2019) 118. „Decidió proponer a Guillermo de Croÿ – sobrino del barón de Chièvres, antiguo paje de Carlos y entonces sacerdote de 19 años que estudiaba en la Universidad de Lovaina – para suceder a Cisneros. Fue el primer error importante del nuevo rey de España” [...] „Carlos ya había nombrado antes a extranjeros para sedes castellanas – a su médico Luigi Marliano como obispo de Tuy y al propio Croÿ como obispo de Coria – incumpliendo claramente el testamento de la reina Isabel, donde se estipulaba que solo los nativos del reino tenían derecho a ocupar cargos seculares y eclesiásticos”.

¹²¹ Károlynak francia volt az anyanyelve, sem latinul, sem spanyolul nem beszélt, spanyolul csak később tanult meg, lásd: Parker op. cit. (2019) 57. „También le llevó bastante tiempo aprender el español, pese a ser la lengua materna de varios de sus profesores. Todavía en 1516 un visitante español se quejaba de que „Su Alteza no sabe hablar ninguna palabra en español, y puesto que entiende algo es muy poco”. Su manejo de latín solo era un poco mejor. Así en 1518 el embajador inglés se lamentaba de que Adriano Utrecht, su antiguo preceptor, tenía que traducir constantemente „al francés al rey lo que había dicho en latín” mientras que „el dicho rey católico respondía directamente de su propia boca en francés”.

¹²² A valladolidi gyűlés határozatait lásd: *Ordenamiento de las Cortes de Valladolid de 1518*. In: Cortes de los antiguos reinos de León y de Castilla. Madrid, 1882. 260–284.

¹²³ Joseph Pérez: *La revolución des "Comunidades" de Castille, 1520–1521*. Bordeaux, Institut d'études ibériques et ibéro-américaines de l'Université de Bordeaux, 1970., Joseph Pérez: *Los Comuneros*. La Esfera, 2016., István Szászdi León-Borja: The Castilian Resistance to the Imperial Ideal (1520–1522). Factum and Iure in the first Globalization. *Journal on European History of Law* Vol. 5, 2014, No. 2. 55–66. „The influence of such political ideology, that preached that the Crown was limited by the nobility and the representative institutions of the kingdom, was evident in the strained XVth century Castilian history. The rulers that governed giving their back to

csak még inkább teret veszítettek a korábbiakhoz képest is a királlyal szemben. Ferdinánd főherceget – némi bizonytalanságot¹²⁴ követően – bátyja, Károly eltávolította spanyol földről, és Németalföldre küldte nagynénjével, Habsburg Margit főhercegnővel.¹²⁵ Miksa császár következő év eleji halálával az osztrák örökös tartományok gond nélkül szálltak Károlyra. A császári koronáért küzdelem vette kezdetét. Kezdetben Lajos magyar- és cseh király (1516–1526) is jelölt volt, még Velencébe és a Medici pápához is követség ment Werbőczy és Balbi Jeromos vezetésével, hogy lobbizzanak megválasztása mellett, sikertelenül. Lajos mint cseh király, a hét választófejedelem egyike, fontos szereplő volt a játszmában, amely lényegében két reális esélyes között folyt, a Habsburgok és a francia Valois-k is követeket küldtek Budára, hogy Lajos szavazatát biztosítsák a maguk számára. A magyar-cseh uralkodó közeli rokonságban állott mind a francia királlyal (anyja Candelei Anna francia hercegnő volt) mind pedig a Habsburgokkal (apai nagyanyja Habsburg Erzsébet magyar hercegnő, jegyese pedig Habsburg Mária főherceg-infánsnő), szavazatát Lajos mégis a realitásoknak megfelelően Károlyra adta.¹²⁶ Minthogy a Habsburg-ház hatalomban tartása alapvető érdeke volt a Fugger bankháznak – Miksa milliós adósságaira találni kellett valakit a Fuggereknek, aki azokat fizesse, és arra az egyetlen biztosíték az unokája volt,¹²⁷ így hát – 1519 nyarán Károly került ki győztesen a választásból, miután a választóknak tetemes summa fizetését ígérte.¹²⁸ A Fuggerek további piacokat szereztek meg, az egész tiroli réztermelés a kezükbe került, „az uralkodóval kötött szerződések értelmében, a szerződések tartamára és a szerződésben lekötött területen, a bányatulajdonosok a Fuggereknél váltották be a fémét. Az ebből adódó súrlódások élesebbekké váltak, miután a Fuggerek Tirolon kívül – így Magyarországon – is gyökeret eresztettek, és a magyar réz segítségével a tiroliak számára kedvezőtlenül befolyásolhatták a réz árát”.¹²⁹ Károly császárrá választása az európai hegemoniáért folytatott Habsburg-Valois háború (1521–1526) kirobbanását provokálta ki.¹³⁰ A Medici pápa székébe Károly egykori nevelője, Utrechti Adrián lépett (1521–1523), aki éppen az Oszmán Birodalom fenyegetésére tekintettel csillapítani próbálta a feszültséget¹³¹ a két uralkodó között – sikertelenül –, a helyzet tovább

the community and its laws and institutions were considered “tiranos”, that is tyrants. And absolute power was just a wish of the princes based in the Roman Law, far away from reality”.

¹²⁴ Alfredo Floristán Imízcoz: Fernando de Austria y la problemática herencia de los reinos hispánicos (1503–1518). In: Alfredo Alvar: *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564*. Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), 2004. 183–204.

¹²⁵ Raymond Fagel: Don Fernando en Flandes (1518–1521): un príncipe sin tierra. In: Alfredo Alvar (ed.): *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564*. Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), 2004. 253–272., Miguel Dongil y Sánchez: Margarita de Austria (1480–1530) Regente de los Países Bajos y Tutora de Carlos I de España. *Iberian* 2. (2011) 6–18.

¹²⁶ Kosáry Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt*. Budapest, Magvető, 1978. 123.

¹²⁷ Parker op. cit. (2019) 132. „La preocupación sobre los importantes impagos de préstamos efectuados a Maximiliano, que solo el Rey de España podía en aquel momento devolver, contribuyó sin duda a la decisión de Fugger de respaldar al cien por ciento su candidatura, si bien en ello influyó el temor que le infundía el vencedor de Marignano”.

¹²⁸ Parker op. cit. (2019) 131. „Carlos también se ganó a otros importantes partidarios alemanes, entre los que cabe destacar a Jakob Fugger, que no solo le hacía efectivas las cartas de crédito emitidos por otros banqueros, y le prestó casi 550.000 florines de sus propios fondos, sino que se negó a pagar ninguna carta de crédito recibida de Francia”.

¹²⁹ Hermann i. m. (1961) 15.

¹³⁰ Parker op. cit. (2019) 174–196.

¹³¹ Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 60, 96. Breve de Adriano VI a Carlos V para tratar la Paz con Francisco I de Francia (mayo de 1522), Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 60, 97. Breve de Adriano VI a

éleződött a Habsburg-ellenes új (Medici) pápa, VII. Kelemen (1523–1534) hatalomra kerülésével. A párharcból végül Károly került ki győztesen, Ferenc francia király katasztrofális vereséget szenvedett Páviánál (1525), sőt maga fogságba is esett. A francia király Károllyal megkötötte a madridi békét¹³² (1526), amelyben lemondott minden, a Habsburgok érdekét sértő (itáliai, németalföldi, stb.) követeléséről, anyja titokban követsége(ke)t küldött a szultánhoz, amelyben azonnali segítséget kért a Habsburgokkal szemben. Ma már jól ismert forrásokkal alátámasztott álláspont, hogy Szulejmán szultán (1520–1566) Magyarország-ellenes hadjárata (1526) a Habsburgok elleni bosszú volt a legfőbb európai szövetségesét, a francia királyt ért veszteségekért,¹³³ ami gyakorlatilag példát adott az egész 16–17. század folyamán – bár hullámzó mértékben, de – mindig újjáéledő és meg-megújuló Párizs-Isztambul tengelynek. Szulejmán 1526-ban a magára kényszerített Magyarországot támadta meg, és sikerrel járt.

III. A worms-i birodalmi gyűlés (1521) jelentősége a Magyar Királyság és a Habsburgok számára

Magyarország az Oszmánokkal folytatott küzdelemben valójában magára maradt, aminek tudatában a magyar uralkodók rendre megújították a békét, a fegyverszünetet a Portával (1481–1520). Habár II. Bayezid szultán (1481–1512) regnálása idején a Porta leginkább a belső problémákra koncentrált,¹³⁴ I. Szelim szultán (1512–1520) pedig a Közel-Keleten volt elfoglalva – Szíria, Palesztína, az Arab-félsziget egy része, végtére pedig egész Egyiptom (1517) az Oszmánok fennhatóság alá került – a magyar déli védelem folyamatos nyomás alatt állt ezen időszak alatt is. Az évtizedek során óriási változások következtek be az erőviszonyokat illetően, a számok magukért beszélnek; míg 1451-ben az Oszmánok birtokában „csak” félmillió km² terület volt, addig hetven évvel később (1520) már több, mint kétmillió km².¹³⁵ A szultánok jövedelme 1510-ben még „csak” egymillió-háromszázezer arany volt, addig Mohács előtti évben (1525) a két és fél milliót is meghaladta,¹³⁶ miközben a Porta hetvenezer katonát is képest volt hadrendbe állítani.¹³⁷ Magyarország területe, jövedelmei, erőforrásai pedig nem változtak, egyetlen esélye tehát a Jagelló-Európa lett volna – a Habsburgoktól, vagy a pápától érdemi segítségre, amint az számos alkalommal, és így 1521-ben vagy 1526-ban is világosan bebizonyosodott, nem remélhetett¹³⁸ – azonban azt a császári politika a 16. század elején a Portával egyetemben sikerrel megtörte. Az 1490-es évekhez képest az 1520-as évekre

Carlos V sobre la Paz con Francisco I de Francia. (julio de 1522), Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 62, 4. Breve de Adriano VI al emperador Carlos V exhortándole a terminar la guerra con Francisco I de Francia para, unidos los reinos cristianos, detener el avance turco en Hungría. (octubre de 1522).

¹³² Parker op. cit. (2019) 201. „Carlos no debía negociar con Francisco, sino con su madre la regente Luisa de Saboya. Ella debía renunciar inmediatamente, en nombre de su hijo, a todos los derechos sobre Nápoles, Milán, Flandes y Artois”. Archivo Histórico Nacional, ESTADO, 2876, Exp. 9 Copia de las capitulaciones del tratado de paz entre el emperador Carlos V y el rey Francisco I de Francia, firmadas en Madrid el 14 de enero de 1526, por las cuales se concertó el casamiento de este último con doña Leonor, reina viuda de Portugal y hermana del emperador.

¹³³ Roger Bigelow Merrim: *Suleiman the Magnificent 1520–1566*. Andesite Press, 2017.

¹³⁴ Oborni – Varga i. m. (2012) 260.

¹³⁵ Fodor Pál: Az Oszmán Birodalom hadszervezete és hadserege (1500–1530). In: B. Szabó János – Fodor Pál (szerk.): *Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában*. Budapest, MTA BTK, 2019. 13–36. 16.

¹³⁶ Fodor i. m. (2019) 17.

¹³⁷ Fodor i. m. (2019) 28.

¹³⁸ B. Szabó i. m. (2019) 92.

alapvetően felborult az a korábbi relatív egyensúly, amely a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom között korábban még fennállt. Következésképpen a magyar védelmi rendszer hathatós európai pénzügyi és katonai segítség nyújtása nélkül tarthatatlanná vált, holott a helyzettel tisztában voltak a pápai, a császári, a francia, a velencei, az angol királyi udvarokban. Az 1520-as évekre tehát a déli határvédelem megszervezése és biztosítása vált a legégetőbb problémává a magyar kormányzat számára. A magyar politikai életben 1519 és 1521 között lényegi változások történetek, elhunyt a Jagelló-párti nádor, terebesi Perényi Imre¹³⁹ (1504–1519), helyébe az országgyűlésen a Habsburg-párti ecsedi Báthory István temesi főispánt és a déli végek főparancsnokát választották meg a rendek, aki Szapolyai János vajdával egyetemben a déli végek védelméért felelős, befolyásos báró volt.¹⁴⁰ A következő évben az oszmán erők csapdába csalták és meggyilkolták Beriszló Péter¹⁴¹ (†1520) korábbi kincstartót, veszprémi püspököt és horvát-szlavón-dalmát bánt. Ugyancsak elhunyt Frangepán Gergely¹⁴² (†1520) kalocsai érsek és Bács vármegye főispánja, Ippolito d'Este¹⁴³ egri püspök és Heves vármegye főispánja (†1520) végül pedig erdődi Bakócz Tamás kancellár, esztergomi érsek-főispán¹⁴⁴ (†1521). Ezek az egyházi méltóságok 1522-ig lényegében üresedésen is maradtak, aminek számos oka lehetett, többek között bizonyosan az, hogy Lajos király politikai és pénzügyi támogatást remélt a pápaságtól. Talán nem véletlen, hogy a Medici pápa által az egri püspökség adminisztrátorává (önkényesen) kinevezett (1520) unokafivére, Guilio de'Medici¹⁴⁵ herceg

¹³⁹ Perényi nádorként hevesen ellenezte a Habsburg-Jagelló szerződés Magyarországot érintő rendelkezését, végül aláírta, később pedig Habsburg Miksa császártól birodalmi hercegi címet kapott, lásd Neumann Tibor: *Hercegek a középkor végi Magyarországon*. In: Zsoldos Attila (szerk.): *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Székesfehérvár, 2014. 95–112. 109. „Ismeretek híján csak gyaníthatjuk, hogy a császár e kegynyilvánítással szerette volna szorosabbra fűzni kapcsolatát a Magyar Királyság első számú világi tisztségviselőjével, nem mellesleg a Szent Korona egyik őrével, hogy általa jobban tudja érvényesíteni akaratát a gyermek II. Lajos király tanácsának döntéseiben, illetve a Habsburgok örökösödési jogát biztosítani, ha Lajos esetleg örökös hátrahagyása nélkül hunyna el”.

¹⁴⁰ C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában – Szapolyai János és ecsedi Bátor István viszonya 1526 előtt. *Századok* 146. (2012) 443–463. 450. „Adataink alapján a két, állandó katonai erővel rendelkező hadparancsnok a kinevezésüktől kezdve folyamatosan együttműködött a rájuk bízott határszakasz védelmében”.

¹⁴¹ Kubinyi András: Beriszló Péter és budai szereplése. *Budapest Régiségei* 20. (1963) 125–136. 126. „A jajcai terület, a horvát–dalmát és szlavón bánóságok, továbbá az aurániai perjelség birtokainak egy kézben egyesítése még Mátyás korára megy vissza. Ő bízta ezeket Jajca visszafoglalása után Zápolyai Imre gondjaira. Ugyanezeket a területeket kapta meg Újlaki Miklós is, amidőn boszniai király lett. Ugyancsak Mátyás próbálkozott meg a bánóságoknak a kincstartósággal való összekapcsolásával. Zápolyai Imre és az idősebbik Ernuszt János egy személyben viselte a két tisztséget, míg három másik Mátyás-kori bán bánósága előtt viselte a kincstartóságot. A kincstartó az ország egyik – mondhatnánk – főminisztere lévén, a hivatalszervezetben elfoglalt helye által az udvar bizalmát élvezte, s az ország gazdasági erőforrásaival rendelkezve tartományai védelmét anyagilag könnyebben fedezhette. Nem véletlen, hogy kincstartó vagy volt kincstartó bánok kinevezése akkor következett be, ha akár külső, akár belső zavarok sújtották a Délvidéket”.

¹⁴² Winkler Pál: *A kalocsai és a bácsi érsekség*. Kalocsa, 1926. 10.

¹⁴³ Sugár i. m. 208.

¹⁴⁴ C. Tóth – Horváth – Neumann – Pálosfalvi i. m. (2016).

¹⁴⁵ Herbert M Vaughan: *The Medici Popes: Leo X And Clement VII*. Benson Press, 2015., Nemes Gábor: *Az Apostoli Szentszék és a Jagelló-kori Magyarország kapcsolata különösen VII. Kelemen pápa idején (1523–1526)*. Piliscsaba, 2014., Tusor i. m. (2018) 8. „1518-ban Giulio de'Medici bíboros lépett Isvalies örökébe. Medici Rodrigo Borgiánál is nagyobb befolyással rendelkezett a pápai udvarban, lévén nemcsak vicekancellár, hanem az uralkodó pápa, X. Leó (1513–1521) nepe is. Konzisztoriális ténykedése jól dokumentált, ő előtte folyt le az első, szövegében is fennmaradt magyar processus informativus. Diplomáciai feladatairól is maradt fenn adat. II. Lajos király (1516–1526) az ország déli védelmi rendszerének kulcsa, Nándorfehérvár eleste után levélben kérte őt, mint „verissimum regnorum nostrorum protectorem”, hogy járjon közben a pápai udvarban Magyarország megsegítése érdekében a törökök ellen, és közvetítsen ugyanezen célból a császár és a francia király között. 1523-ban Medici személyében immár a második magyar bíboros protektor került a pápai trónra”.

személye ellen a budai kormányzat nem mert határozottan fellépni saját jelöltje, Szalkai László váci püspök érdekében.¹⁴⁶ Szalkainak egri püspöki kinevezésére csak a Medici herceg pápává választását (1523) – így annak az egri egyházi stallumról való lemondását – követően tett csak lépéseket a magyar uralkodó.¹⁴⁷ A főkegyúri jogot¹⁴⁸ (*jus patronatus*) Magyarországon a király gyakorolta:

„ebben az országban a pápa az egyházi hivatalok adományozásánál a megerősítés hatalmán kívül semmi egyéb joghatóságot magának fönn nem tartott”. „Mivel ez országban minden egyházat, püspökséget, apátságot és prépostságot egyedül a magyar királyok alapítván, ez alapítás által a kegyuraságnak, kinevezésnek választásnak és hivataladományozásnak minden hatalmát megszerezték és magukénak tulajdonították. A mely okból tudniillik a kegyuraságnál fogva, ebben az országban az egyházi hivatalok adományozása mindenkor királyainkat illeti”.¹⁴⁹

A világi méltóságok – mint a horvát-szlavón-dalmát báni tiszt¹⁵⁰ – tekintetében már egyértelműen annak problematikája jelentkezik, hogy a kormányzat találjon olyan tekintélyes, vagyonos bárót, aki képes akár saját zsebből is előfinanszírozni a védelmet,¹⁵¹ Szapolyainak a vajdaságra (1510), Báthorynak pedig a temesi főispánságra (1511) történt kinevezése ennek a logikus reálpolitikának a bizonyítéka.¹⁵² Nem véletlen, hogy az 1510-es években több esetben (Perényi, Beriszló) a báni tisztséget viselő a kincstartói tiszteket is bírta, éppen azért, hogy a védelemre szükséges pénzeket azonnal utalványozni tudja. A Porta minden eszközt bevetett annak érdekében, hogy szétverje a magyar védelmi rendszert, kulcsfigurák megvesztegetése,

¹⁴⁶ Fraknói Vilmos: *Rodrigo Borgia (VI. Sándor) Giulio Medici (VII. Kelemen) és Ascanio Sforza bíbornok, mint egri püspök-praetendensek*. Eger, 1884. 2., Tumor i. m. (2018) 7. „Aragóniai János halála után már nem a magyar király ajánlására kinevezett „koronabíborosokat” találjuk a római magyar érdekképviselő csúcsain. Magyarországot az elkövetkező évtizedekben befolyásos, részben pedig magyarországi helyismerettel rendelkező bíborosok pártfogolták. Tevékenységük már konzisztoriális iratok alapján is jól adatolható. Pápává választásáig Rodrigo Borgia, a római Szentegyház vicekancellárja 1587-től, majd 1492 és 1495, továbbá 1500 és 1502 között Giovanni Battista Orsini bíboros tünik fel az aktákban – néhány alkalmi helyettes kíséretében²⁰ – és működik közre a magyarországi konzisztoriális beneficiumok betöltésében”.

¹⁴⁷ Sugár i. m. (1984) 212.

¹⁴⁸ Mályusz Elemér: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2005., Péter Tumor: *The Papal Consistories and Hungary in the 15th and 16th centuries. To the history of the Hungarian Royal Patronage and Supremacy*. Budapest–Róma, MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport, 2012.

¹⁴⁹ *HK*. I. 11. 1§.

¹⁵⁰ Pálosfalvi Tamás: A bánok helye a királyság kormányzati struktúrájában. In: Fodor Pál – Sokcsevits Dénes (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015. 146–153. 152.

¹⁵¹ Kenyeres István: A Szapolyai-család birtokai 1526 előtt. In: Fodor Pál – Varga Szabolcs (szerk.): *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet) Budapest, 2020. 73–98.

¹⁵² C. Tóth Norbert: Szapolyai János erdélyi vajda török ellenes harcai (1510–1526). In: Fodor Pál – Varga Szabolcs (szerk.): *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet) Budapest, 2020. 99–112. 100. „Sem a kinevezések időpontja, sem pedig a két személy családi háttérének egybeesése nem írható a véletlen számlájára. Az előbbit a katonai helyzet indokolta: a II. Bajezid szultánnal (1481–1512) kötött hétéves béke lejárt, s 1510-ben már csak egyéves fegyverszünetet sikerült tető alá hozni vele, ráadásul az örököséről, Szelimről érkező hírek semmi jóval nem kecsegtették a magyar hadvezetést. Másfelől a határon szolgáló végvári katonák, illetve az alkalmi szerűen felfogadott zsoldosok fizetése a mindenkori ispán–főkapitány, illetve vajda feladata volt, aki mindezt – mai szóval – utófinanszírozási konstrukcióban látta el. Azaz olyan katonai parancsnokokat kellett találni mindkét – illetve a dalmát-horvát-szlavón bányságot is ideértve mindhárom – tisztségre, akik „önerőből” is képesek voltak ellátni a rájuk háruló feladatokat. Szapolyai János és testvére, György ekkor már az ország – a király után – kétségtelenül leggazdagabb családját képviselte, birtokaikon több mint 10 000 adózó jobbágyporta volt. A képzeletbeli dobogó 2–3. helyét ecsedi Bátori György, István és András foglalta el, akik közel 8000 adózó jobbágyporta felett rendelkeztek”.

fenyegetése, vagy éppen kiiktatása – mint Beriszló Péteré¹⁵³ – sem állott távol a szultáni politikától.¹⁵⁴ Az 1520-as években megváltozott az oszmán külpolitika, kelet felől nyugati irányba fordult, Szulejmán Itália és Közép-Európa ellen készülődött. Az Oszmánok Nándorfehérvár elleni (újabb) hadjáratuk során álhírek egész sorát terjesztették el az Itáliába vagy a Lengyelországba irányuló támadásokkal kapcsolatban annak érdekében, hogy megosszák a keresztény erőket, és Magyarország biztosan magára maradjon.¹⁵⁵ A Porta el is érte célját, sikeresen gátolta a Jagellók összefogását, Zsigmond lengyel-litván uralkodót a török-tatár invázió folytonos lebegtetésével Magyarország megsegítésétől sikerrel távolmaradásra kényszerítette.¹⁵⁶ V. Károly császár nagyapja örökébe lépve, ugyanazt a politikát folytatva, ugyancsak a Jagellók megosztottságát erősítendő a Német Lovagrend igényeit (újra) nyíltan támogatta Zsigmond király ellenében, így a lengyel-litván uralkodó újabb elhúzó háborúban (1519–1521) volt kénytelen szembe nézni a Lovagok, a moszkvai nagyfejedelem és a krími tatárok összehangolt támadásaival szemben, miközben Magyarország – érdemi külső segítség nélkül – a déli végvárrendszer kulcseleme, Nándorfehérvár megvédelmezéséért szállott síkra az Oszmánok ellen.¹⁵⁷

És ha mindez a politikai játszma mintha még nem lett volna elegendő, Luther fellépése kibékíthetetlen szakadékot hasított a nyugati kereszténység egységébe. Luthernek nyilvánvalóan igaza volt az egyház katasztrofális erkölcsi süllyedését illetően, de – ahogyan azt Werbőczy¹⁵⁸ felismerte – az nem az egyház reformjához vezetett rövid távon, hanem a kereszténység megosztásához hosszú távon, amely a lehető legrosszabb forgatókönyv volt a lehető legrosszabb időben a Magyar Királyság számára. A Borgia pápát, VI. Sándort (†1503) követően a pápai pénzek, a pénzügyigazgatás, a pénzváltás, és az új jövedelmező üzlet, a

¹⁵³ Attila Bányai: War, crown and society in the eyes of a papal legate: Cardinal Campeggio's letters to England from Hungary (1524–1525). In: Attila Bányai – Réka Bozay – Balázs Antal Bacsa (ed.): *The Image of States, Nations and Religions in Medieval and Early Modern Central and East Central Europe*. Debrecen, 2018. 126–167. 131. „Beriszló's death was extremely important news, even in the theatre of grande policie, since with the “disappearance” of the anti-Ottoman champion, the Turk was now able to lead a campaign: on June 4, 1520 Campeggio now reported that the Ottomans were making great preparations”.

¹⁵⁴ Bányai Attila: A horvát végek és a török adriai partraszállásának kérdése (1480–1526). In: Pósn László – Veszprémy László (szerk.): *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század)*. Zrínyi, Budapest, 2016. 331–362. 340.

¹⁵⁵ Bányai Attila: Adalékok az 1521-es magyar-török viszonyhoz a nyugati követjelentések tükrében. In: Tóber Mária – Maléth Ágnes (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok 8.* (2015) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 21–38. 30.

¹⁵⁶ Attila Bányai: The year 1526 and Jagiellonian Diplomacy. In: Attila Bányai – Balázs Antal Bacsa (ed.): *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Debrecen, Kapitális, 2016. 133–157. 135. „From the late 1510s on Poland treated her relationship to the Turks with greatest caution. King Sigismund refrained himself from large-scale anti-Ottoman assaults, while, at the same time in his phraseology he kept on using the crusading propaganda. However, one was to feel that the tone of Polish diplomacy was getting more and more reserved towards crusading schemes and Poland was standing off and keeping a distance from any allied, anti-Ottoman”.

¹⁵⁷ Pósn i. m. (2016) 399. „Miksa császár halála (1519. január 12.) azonban új helyzetet teremtett. A császári trónra pályázók, Miksa unokája, Károly, illetve Ferenc, francia király a német választófejedelmek megnyerése érdekében egyaránt ígéretet tett arra, hogy megválasztása esetén támogatni fogja a Német Lovagrendet az 1466-ban elveszített területei visszaszerzésében. Ezek az ígéretek természetesen a lengyel király előtt sem maradtak ismeretlenek, ezért V. Károly császárrá választása (1519. január 28.) után felszólította a nagymestert a hűségkü letételére, és a toruni béke elismerésére. Brandenburgi Albert azonban a császár és a választófejedelmek ígéreteiben, valamint a Moszkvával kötött szövetségben bízva határozottan megtagadta azt. 1519 nyarán orosz és tatár csapatok támadtak a lengyel-litván államra. Moszkva támadása megakadályozta a krakkói udvart, hogy a nagymester nyílt ellenszegülése miatt erőszakkal lépjen fel Kelet-Poroszországban”.

¹⁵⁸ Fraknoi Vilmos: Werbőczy István életrajza. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1899. 162.

búcsúcédulák árusítása teljes mértékben a Fugger-bankház ellenőrzése alá került Rómában, nagyon is árulkodó, hogy Luthert magát Thomas Cajetan de Vio bíboros-pápai legátus is Augsburgban, a Fuggerek rezidenciáján hallgatta ki (1519).¹⁵⁹ „E szemelvényes és vázlatos kép is adalékot nyújt a Habsburg-hatalom ez időbeli politikai-kormányzati rendszerének bizonyos társadalmi vonatkozásaihoz. Mindenekelőtt ahhoz a szoros és sajátos összefonódáshoz, mely a délnémet kereskedőtöke, az egyházi és politikai felső hatalom közt létrejött. Ez összefonódást egyik részről az uralkodói pénzügyek fokozódó ziláltsága, másik részről a legfőbb egyházi és állami tisztségviselőknek vagyonosodása kísérte. És míg az uralkodó adósként állt szemben a kereskedőtökésekkel, de az egyházi és politikai hatalom egyes elemeivel is, utóbbiak valamilyen módon aktívan kapcsolódtak be a kereskedőtöke ügyleteibe”.¹⁶⁰ A pápaság első reakciója a Luther által terjesztett tanokra válaszul 1520-ban az *Exsurge Domine* elnevezésű pápai bulla formájában jelent meg, amelyben az egyházfő Luther tévedéseire mutatott rá. Luther tanításai futótűzként terjedtek Európában, amire a politika válaszolni volt kénytelen, így hát V. Károly császár megidézte Luthert a Worsba egybehívott birodalmi gyűlésre.¹⁶¹ A birodalmi gyűlés jó alkalomnak kínálkozott volna, hogy Magyarország érdemi segítséget eszközöljön ki az Oszmánokkal szemben. A magyar delegációt Werbőczy István és Balbi Jeromos pozsonyi prépost¹⁶² vezették, akik 1521 március végén három fő célkitűzéssel érkeztek a szabad császári városba: érdemi és hathatós segítség kieszközlésére Magyarországnak a várható oszmán támadással szemben; ennek keretében nyélbe ütni a még a bécsi találkozón írásba foglalt Habsburg-Jagelló kettős házasságot; illetve megakadályozni a nyugati egyházszakadást. A császár öccse, Ferdinánd főherceg április elején érkezett meg Németalföldről,¹⁶³ az ünnepélyes bevonulás során a császár jobbján öccse, balján Balbi, mögötte pedig közvetlenül Werbőczy haladt a menetben. Másnap Balbi gyűjtő hangú beszédben kért segítséget a német rendektől a birodalmi gyűlésben, miközben a magyar delegáció a német rendek képviselőivel folytatott tárgyalásokat, megérkezett a városba Luther is, amely felborította a tárgyalások menetét. Ulrich von Pappenheim birodalmi marschall arra akarta kényszeríteni Luthert, hogy álláspontjának kifejtése nélkül közvetlenül válaszoljon a kérdésekre. Luther másnapig kért időt, amit a magyar küldöttség ügyesen arra használt ki, hogy megismerkedjen a reformátorral. Werbőczy, túl a maga hatvan esztendején – évtizedek politikusi- és jogászai tapasztalatával a háta mögött – politikai és teológiai kérdések megvitatására invitálta a még fiatal és a politikában tapasztalatlan Luthert. Másnap Werbőczy és Balbi azt mondták a gyűlésen a császár jelenlétében, hogy Luther „ostoba” és „tudatlan” embernek bizonyult a vele folytatott vitában, a pápai nuncius pedig azt írta Rómába a Medici pápának, hogy Luther a „magyarok meggyőző érveire adott válaszaiban nem viselte magát ügyesen”.¹⁶⁴ Csak zárójelben érdemes megjegyezni, hogy míg a magyarok nyílt és szabad vitában, érvekkel alátámasztva kívánták meggyőzni a reformátort, addig a császáriak és a pápai legátus erővel kívánták „jobb belátásra” bírni. Luther még aznap

¹⁵⁹ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon I. A középkortól 1849-ig*. Pozsony, Kalligram, 2012. 347.

¹⁶⁰ Hermann i. m. (1961) 17.

¹⁶¹ Wohlfeil Rainer: *Der Wormser Reichstag von 1521*. In: *Der Reichstag zu Worms von 1521. Reichspolitik und Luthersache*, hrsg. V. Fritz Reuter, Worms 1971. 59–155., Ferdinand Seibt: *Karl V. Der Kaiser und die Reformation*. Berlin, 1990.

¹⁶² Bárány Attila: *Egy humanista diplomata a 16. század eleji Magyarországon: Hieronymus Balbi*. In: Attila Bárány Attila – Pusztai Gábor (szerk.): *Diplomata írók, író diplomaták*. Debrecen, Kapitális, 2018. 7–33.

¹⁶³ Fagel op. cit. (2004) 264.

¹⁶⁴ Fraknói i. m. (1899) 173.

megtagadta tanításainak visszavonását, minthogy pedig befolyásos egyházi személyek a pápa és az egyház tekintélyét kívánták védelmezni, könnyedén rávették Károly császárt, hogy a kiadott ediktumában helyezze törvényen kívül a reformátort.¹⁶⁵ Luther megszökött, amivel kezdetét vette a német (vallási színezetet nyert) polgárháború a császár és a rendek egy része között.¹⁶⁶ Csak zárójelben érdemes megjegyezni, hogy a reformáció a magyarországi felvidéki városokban is megjelent.¹⁶⁷ A kirobbanó és elhúzódó németországi felfordulásnak magyar vonatkozásban azért van döntő jelentősége, mivel ez akadályozta meg a német rendeket illetve a Habsburgokat abban, hogy az oszmánokkal szemben érdemi hathatós segítséget nyújtsanak a Magyar Királyságnak. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy Werbőczy nádorként – a politikai egység biztosítása érdekében – megpróbált fellépni a lutheri tanok terjedésével szemben.¹⁶⁸ Az 1526-os szulejmáni hadjárat idején Ferdinánd főherceg-infáns a speyeri birodalmi gyűlésről nagynénjének, Habsburg Margit németalföldi kormányzónak írott leveleiben éppen erre hivatkozik.¹⁶⁹ Ha Magyarország elesik – írja a főherceg –, az Németországra s talán az egész kereszténységre veszélyes lehet.¹⁷⁰ A német rendek és a császár a lutheri fellépés fényében a magyar küldöttséget 1521-ben Wormsból azzal engedték el, hogy segítségre ne számítsanak, illetve, hogy nem bánják, ha Lajos fegyverszünetet – amit Szulejmán korábban taktikai okokból valóban belengetett¹⁷¹ – köt a Portával.¹⁷² Az áprilisban Budán megnyitott országgyűlésnek döntenie kellett tehát a kérdésben, a magyar küldöttség alig érkezett meg az elutasító válasszal a német birodalmi gyűlésről, amikor híre jött, hogy Szulejmán megindította a hadjáratot Magyarország ellen.¹⁷³ Balbit a király azonnal visszaküldte császárhoz, de arra is felhatalmazást kapott, hogy VIII. Henrik angol királlyal, vagy ha a császár érdemi segítséget nem adna, akkor Ferenc francia királlyal próbáljon meg szövetségre lépni.¹⁷⁴ A teljesen reménytelen helyzetben Lajos pénzügyi kormányzata a pénzrontásra szánta rá magát annak érdekében, hogy azonnal forráshoz jusson, amivel a védelmet finanszírozni tudja szükség szerint, de Nándorfehérvár nyár végén (1521) elesett. A pénzügyi manőver – amiből az új kutatások alapján az akciót végrehajtó alkincstartó, valamint a Fortunatus-Haller konzern és a Fugger-Thurzó társaság jelentős hasznot húzott¹⁷⁵ – ugyan lélegzetvételnyi időt adott a likviditási válságban fulladozó

¹⁶⁵ Lásd a teljes szöveget <http://www.crivoice.org/creededictworms.html>

¹⁶⁶ Heinz Schilling: *Aufbruch und Krise. Deutschland 1517–1648*. Berlin, 1988., Horst Rabe: *Deutsche Geschichte 1500–1600. Das Jahrhundert der Glaubensspaltung*. München, 1991., Mathias Schmoeckel: *Holy Roman Empire of the German Nation*. In: Heikki Pihlajamäki–Markus D. Dubber–Mark Godfrey (ed.): *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford, 2018. 358–378.

¹⁶⁷ Zoltán Csepregi: *The Evolution of the Language of the Reformation in Hungary (1522–1526)*. *Hungarian Historical Review* 2. (2013) 1:3–34.

¹⁶⁸ *CJH*. 1525. évi IV. tc. 4§.

¹⁶⁹ *Monumenta Hungariae...* op. cit. (1857) 38. „Dont apres pouez, madame, penser, en quel dangier et péril mes pays Dautrice seront, et consequamment toute la Germanie, pour les grans troubles et jvnvions que y regnent a cause de la secte lutteriane, qui journellement augmente de plus en pis”.

¹⁷⁰ *Monumenta Hungariae...* op. cit. (1857) 39. „Et que pis est, non seullement en mes pays Daustrice, qui son voisins dillecq; ains en ceste Germanie, et consequamment en toute la chrestiente est ou dangier densuyr tel mal et jnconuenient, que si dieu par sa saincte bonté ny met la main, actendu mesmes le desordre, que y est, et que ceste secte lutteriane sespauche et augmente tousionrs de mal en pis; jl y a plustot apparance que le tout tumbé et succédé a ruyne et totale désolation que autrement”.

¹⁷¹ Bárányi i. m. (2018) 10.

¹⁷² Fraknói i. m. (1899) 170.

¹⁷³ Szabó Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Budapest, 1909. 46.

¹⁷⁴ Bárányi i. m. (2018) 13–19.

¹⁷⁵ Gyöngyössy Márton: *II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a Moneta Nova*. *Századok* 151. (2017) 3. 607–644. 610.

kincstárnak addig, amíg a piacok nem észlelték az értékcsökkenést,¹⁷⁶ de közép-hosszú távon katasztrofális következményekkel járt a döntés.¹⁷⁷ Világosan mutatja a helyzet súlyosságát, hogy a királyi sómonopóliumot még abban az évben eltörölték,¹⁷⁸ illetve a „bányaszektorra” vonatkozó korlátozásokat pedig a következő években feloldották. 1519 és 1526 között öt kincstartó – köztük bethlenfalvi Thurzó Elek három ízben – is viselte a méltóságot,¹⁷⁹ amely erre az időszakra már látványosan a két rivalizáló pénzügyi érdekcsoport játszóterévé vált.¹⁸⁰ „Nagy felzúdulás támadt a királlyal és a zászlósurrakkal, leginkább az esztergomival és az egrivel, Thurzóval és Sárkánnyal szemben, akik összeálltak a Fuggerekkel, az ország rákfenéjével; ezt inkább az előkelők szívtották, semmint a közérdek, és nem sok híja volt, hogy zavargás törjön ki. Elterjedt az a vélekedés, hogy ez a felfordulás Szerencséstől indult ki, mert az előző nap elküldték őt hozzájuk, és azt mondják, felfedte és elárulta a zászlósurrak bizonyos titkait”.¹⁸¹ Tragikomikus – korábban nem látott – jelenetek játszódtak le a belpolitikában, a Habsburg-párti Báthory nádornak 1523 és 1525 között kétszer is le kellett mondania.¹⁸² A Werbőczy vezette magyar küldöttség a kettős frigy tekintetében sikert ért el, Ferdinánd főherceg-infáns¹⁸³ Anna hercegnőt még májusban Linzben elvette feleségül,¹⁸⁴ később a Habsburgok – Lajosnak Mohácsnál történt halála (†1526) után – erre a „jogalapra” (is) hivatkozva nyújtották be igényüket a magyar trónra.¹⁸⁵ Károly császár úgy döntött, hogy

¹⁷⁶ Gyöngyössy i. m. (2017) 628.

¹⁷⁷ C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: Weisz Boglárka (szerk.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, MTA BTK TTI, 2016. 83–148. 88.

¹⁷⁸ Draskóczy István: Belkereskedelem és sókamarak a 15. század második felében. In: Weisz Boglárka (szerk.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, MTA BTK TTI, 2016. 201–215.

¹⁷⁹ C. Tóth – Horváth – Neumann – Pálosfalvi i. m. (2016) 133–135.

¹⁸⁰ Komoróczy i. m. (2012) 348.

¹⁸¹ Komoróczy i. m. (2013) 148.

¹⁸² C. Tóth – Horváth – Neumann – Pálosfalvi i. m. (2016) 82–83.

¹⁸³ Alfred Kohler: *Ferdinand I. (1503–1564) Fürst, König und Kaiser*. München, Verlag C.H. Beck oHG, 2003.

¹⁸⁴ Ortvy Tivadar: *Mária II. Lajos magyar király neje (1505–1558)*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1914. 93.

¹⁸⁵ Alfred Kohler: *Das Reich im Kampf um die Hégémonie in Europa 1521–1648*. München, 1990., Fridrich Edelmayer – Peter Rauscher: *La frontera oriental del Sacro Imperio en la época de Carlos V. Hispania*, LX/3, num. 206. (2000) 853–880. 873. „En 1516 Fernando I se había obligado a casarse con Ana, la hermana de Luis II. Con esta obligación entraban en vigencia las disposiciones de los contratos familiares entre los Austrias y los Jagellones de 1507 y 1515 que nombraban al esposo de Ana señor de los territorios austríacos limítrofes a Bohemia y Hungría, siendo claro que debería llegarse a un acuerdo entre Fernando y Carlos V sobre la partición de la herencia de Maximiliano I. En los tratados familiares de Worms (1521) y Bruselas (1522) Carlos V cumplió, no sin un cierto retraso, los contratos con la Casa de los Jagellones, dejando al infante Fernando toda la herencia de Maximiliano I”. E. Kovács Péter: *Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526)*. *Történelmi Szemle* XLV (2003) 1-2. 25–44. 26. „Amikor Miksa császár birodalmát felosztották, a magyar politika irányítói megkönnyebbülhettek, mert amire már régóta vártak, bekövetkezett. V. Károly császár azzal, hogy öccsének átengedte az Alsó- és Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia és Krajna feletti hatalmat, már nemcsak írásban, hanem tettekkkel is deklarálta: az osztrák ügyekben Ferdinánd szava lesz a döntő. V. Károly, mivel megválasztásához szüksége volt az örökös tartományokra is, már a választást megelőzően kijelentette, hogy abban az esetben, ha ő lesz a császár, akkor Ferdinánd Ausztriából megkapja az örökségét. A császár a következő év augusztusában azt közölte a magyar követekkel, hogy az öccsének fogja átengedni az ausztriai ügyeket. A wormsói birodalmi gyűlés határozatai (1521. április 23.) közül Magyarországot elsősorban az 1515-ös „kettős házasság” Ferdinándot és Jagelló Annát érintő passzusainak a végrehajtása érdekelt. Az esküvőre 1521. május 26-án sor is került, ezután Ferdinánd nemcsak az osztrák ügyek, hanem a rokoni kapcsolatok miatt is kénytelen volt Magyarországgal foglalkozni”.

átengedi osztrák örökös tartományait Ferdinándnak¹⁸⁶ – amiről az korábban bátyja javára lemondott –, a kölcsönös örökösödésről szóló megállapodást¹⁸⁷ (1522) Brüsszelben írták alá. Mária főherceg-infánszó júniusban Magyarországra érkezett, koronázását Erdődy Simon zágrábi püspök végezte Székesfehérváron.¹⁸⁸ Mária koronázása alkalmat adott arra, hogy Lajos megejtse a koronázásakor (1508) csak az apja által a nevében letett koronázási esküt,¹⁸⁹ amit most Nándorfehérvár elvesztése miatt fontosnak tartott a magyar országgyűlés, hiszen ebben az esküben az uralkodó ígéretet tesz az ország megvédelmezésére és az Aranybulla (1222) megtartására is.¹⁹⁰ A koronázási eskü a Habsburg-korszakban különös alkotmánybiztosítéki jelleget nyert, ami egészen az első világháborúig része maradt a közjognak.¹⁹¹ Lajos és Mária esküvőjére Budán a következő év januárjában került sor, ahonnan rövidesen Prágába utazott a királyi pár, ahol Lajos ugyancsak letette az apja által a nevében már korábban (1509) letett koronázási esküt. Máriát cseh királynévá bethlenfalvi Thurzó Szaniszló olmützi püspök és Szalkai László váci püspök kente fel. A királyi pár csehországi tartózkodása során leváltotta az ottani kormányzatot, és sikerrel vette vissza a korona javait a jogtalan bitorlóktól.¹⁹² Ugyanezt Magyarországon nem tudták megtenni, Lajos és Mária gyakorlatilag a Fugger-Thurzó valamint a Fortunatus-Haller konzern játékszerévé váltak Budán.¹⁹³ Lajos már lekötött és zálogban lévő harmincadokat is újra elzálogosított azért, hogy valamennyi készpénzhez jusson a soha addig nem látott nagyságrendű oszmán támadás „előestéjén”.¹⁹⁴ A magyarok a kettős friggely hathatós segítséget vártak a Habsburgoktól, Ferdinánd főherceg-infáns át is vállalta a horvát részek védelmét, már a kezdetektől fogva finanszírozta az ottani katonaság fenntartásának költségeit.¹⁹⁵ Ennek ellenére az újabb Habsburg-Jagelló találkozó (1523) Bécsűjhelyen nem hozott átütő sikert, Zsigmond óva intette Lajost attól, hogy akár a Habsburgok, akár a nyugati hatalmak biztatásának/unszolásának felüljön. Emlékeztette unokaöccsét, hogy Jagelló Ulászlót beugratták az Oszmánok elleni hadjáratba, majd cserben hagyták és ezért veszítette életét Várnánál (1444).¹⁹⁶ Zsigmond szerint Magyarország egyetlen lehetősége a Portával fenntartott

¹⁸⁶ Fagel op. cit. (2004) 270. „Hasta su salida de Flandes, parece que la vida de Fernando estaba bastante comrolada. Después de la muerte de Guillermo de Croy-Chiévrés, del matrimonio de Fernando con Ana y de la entrega de su herencia austriaca, la relación entre ambos hermanos cambió rapidamente. El caracter y las calidades de Fernando que ya se habian hecho notar en su época flamenca, transformaron a don Fernando en un príncipe independiente”.

¹⁸⁷ Lásd a teljes szöveget: <https://oe99.staatsarchiv.at/16-jh/die-habsburg-connection-plus-ultra/>

¹⁸⁸ Ortway i. m. (1914) 96.

¹⁸⁹ János M. Bak – Géza Pálffy: *Crown and Coronation in Hungary 1000–1916 A.D.* Budapest, MTA BTK, 2020. 118.

¹⁹⁰ HK. I. 9. 6§ „A negyedik és utolsó (hogy a többit mellőzzem) az: hogyha bármelyik királyunk vagy fejedelmünk, a néhai második, vagy melléknevén Jeruzsálemi András király úr és fenséges fejedelem országos végzeményében (a melynek megtartására minden magyar király, mielőtt a szent koronát fejére tennék meg szokott esküdni) kinyilvánított és kifejezett nemesi jogok ellenére tenni merészelne, akkor örök időre szabadságukban áll, annak ellene szegülni és ellene mondani a nélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének”. Ferdinandy Gejza: *Az Aranybulla*. Budapest, MTA, 1899., Zsoldos Attila: II. András Aranybullája. *Történelmi Szemle* LIII. (2011) 1. 1–38.

¹⁹¹ Bartoniek Emma: *A magyar királykoronázások története*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.

¹⁹² C. Tóth Norbert: A királyi pár Csehországban 1522–1523. In: Dániel Bagi – Tamás Fedeles – Gergely Kiss (szerk.): *Köztes Európa vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Pécs, Kronosz, 2012. 83–95. 88.

¹⁹³ Gyöngyössy i. m. (2017) 632.

¹⁹⁴ Lajos királynak a Szerencséstől felvett kölcsönre adott elismervényét lásd: Komoróczy i. m. (2013) 150.

¹⁹⁵ E. Kovács i. m. (2003) 27.

¹⁹⁶ Zombori István: *Jagelló-Habsburg rendezési kísérlet 1523-ban Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján*. Doktori értekezés, Piliscsaba, 2006. 283.

béke, amit viszont Szulejmán már akkor nem akart, sőt éppen ellenkezőleg hamarosan újra Magyarország meghódítására indult.¹⁹⁷ Világosan látható tehát, hogy a Magyar Királyságért a politika felszínén játszódó Habsburg-Jagelló párharc mellett a mélyben párhuzamosan hálózatszerű, gazdasági-pénzügyi körök harca folyt. „A Fugger-társaságnak a bécsi kongresszussal kapcsolatos nagy szerepe arra mutat, hogy a magyarországi Habsburg-uralom előkészítésének gazdasági alapját az a gazdasági kapocs adta, melyet a tiroli és a magyar réztermelésnek Fugger-kézben való egyesítése jelentett. Azonban nem kapunk teljes képet a kérdéstről, ha nem vesszük figyelembe a politikai hatalmat, mely ezen a gazdasági alapon épült, és azzal szorosan összefonódott. A feudális állami és egyházi hatalomnak összefonódását a kereskedőtökével, melyet Ausztriában láttunk, Magyarországon, sőt Lengyelországban is ugyanúgy megtaláljuk”.¹⁹⁸ Mohácsot követően a Habsburgok érvényesítették régi igényüket Magyarországon, érdekes, hogy a Habsburg fivérek uralma szinte mindenhol felkelést vagy polgárháborút provokált, Kasztíliaiban a *Comuneros*-felkelést (1520–1521), Németországban vallásháborút (1521), Ausztriában lázadást¹⁹⁹ (1522) Magyarországon pedig belháborút (1527).

Összegzés

A Magyar Királyság államszervezetében, berendezkedésében nem volt semmi olyan strukturális probléma, amely a Mohácsot jelentő összeomlást eredményezte volna, a bukást a magyar államtól független, külső okok döntötték el, ha úgy tetszik a külső erő. Az a közép-európai vezető szerep, amit addig gazdasági súlyánál, katonai potenciáljánál és politikai befolyásánál fogva évszázadokon keresztül betöltött, az 1520-as évekre zárójelbe kerül. Nem az ország rendi alkotmányos berendezkedésében volt a bajok gyökere, nem a magyar bárók és a nemesség széthúzása, viaskodása vitte Mohácshoz az országot. De nem is a Jagellók számlájára írható, hanem sokkal inkább a körülöttünk lévő világ hirtelen megváltozása okolható érte. Erre az időszakra két világbirodalom emelkedik fel, Magyarország pedig – szerencsétlenségére – éppen ezek terjeszkedésének útjában fekszik. A Magyar Királyság alapvető érdeke a közép-európai Jagelló-szövetség fenntartása lett volna, azonban azt a Habsburgok és az Oszmánok hosszú évek szívós munkájával végül is megtörték. Miközben politikai síkon a Habsburgok és a Jagellók között zajlik küzdelem, addig a felszín alatt a nemzetközi fináncióke kifosztja az országot, a politika, az egyház és a kereskedőtöke hálózatszerű összefonódásának eredményeként a Magyar Királyság elszigetelődik, a fináncióke játékszerévé válik, ami a megváltozott geopolitikai helyzetben végzetessé vált. Az 1515-ös bécsi találkozó, illetve az 1521-es worms-i birodalmi gyűlés nemcsak Magyarország, de a Jagellók számára is zsákutcának bizonyuló kiútkeresési kísérlet maradt, hiszen a Jagellók egységét a Habsburgok sikeresen megtörték, cserében viszont az ígért segítséget – a szükség óráján (Mohács) – nem adták meg Magyarországnak. A Magyar Királyság így 1526 után évszázadokra a Habsburg és az Oszmán világbirodalom ütközőzónájává vált.²⁰⁰

¹⁹⁷ Zombori i. m. (2006) 273.

¹⁹⁸ Hermann i. m. (1961) 61.

¹⁹⁹ Eva Ortlieb: El „Juicio Sangriento de Wiener Neustadt (1522). Revuelta estamental contra Carlos V y Fernando I como Archiduques de Austria. In: István Szászdi León-Borja – María Jesús Galende Ruíz (ed.): *Mujeres en armas. En recuerdo de María Pacheco y de las mujeres comuneras*. Valladolid, 2020. 61–78. 61.

²⁰⁰ Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015., Géza Pálffy: *Hungary between Two Empires 1526–1711*. Bloomington, Indiana University Press, 2021.

